

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Marko Hočevar

Nacizem - med življenjem in smrtjo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Marko Hočevar

Mentor: doc. dr. Marinko Banjac

Somentor: asist. Blaž Vrečko Ilc

Nacizem - med življenjem in smrtjo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

ZAHVALA:

Staršema, za vso podporo v življenju in ker sta mi omogočila, da začnem in dokončam študij. Hvala babici in stricu za materialno pomoč tekom študija. Hvala sestri, za vso pomoč, ker je vedno imela potrpljenje, da prebere vse kar sem napisal in ker mi je vedno pomagala slovnično urediti besedila. Hvala mentorju doc. dr. Marinku Banjcu in somentorju asist. Blaž Vrečko Ilcu za pomoč, nasvete ter produktivne pogovore, ne samo pri nastajanju diplomskega dela, temveč v vseh štirih letih študija. Bivšemu profesorju Jovanu Gašoviću dolgujem zahvalo za pomoč pri izboru literature. Zahvalo za tehnično pomoč pri nastajanju diplome dolgujem Nikoli; brez njegove pomoči bi marsikatera malenkost predstavljala veliko težavo. Na koncu pa še veliko hvala vsem vam, dragi prijatelji: Barbara, Blaž, Eva, Jernej, Nastja in Nejc; ki ste me sprejeli med sebe in skozi pogovore, druženja in skupna doživetja v veliki meri navdihnili celoten študijski proces.

Nacizem - med življenjem in smrtjo

Nacizem, kot specifičen dispozitiv, je združeval veliko različnih racionalnosti. Nacizem je bil skupek različnih praks, tehnik, institucionalnih okvirjev, ki so se med seboj podpirali in si istočasno tudi nasprotovali. Pri nacizmu je vedno šlo za določeno igro - igro med življenjem in smrtjo. Skrb za čistost in za razvoj arijske rase, za krepitev življenja biološko čistih Nemcev, je bila konstantna in permanentna. Znotraj dispozitiva so imele ženske posebno vlogo - vlogo mater, ki skrbijo za zdravje in razvoj arijske rase. Vendar je bila prostitucija, ki je bila zakonsko sicer prepovedana, ne zgolj sprejeta, temveč v določenih nacističnih krogih tudi zaželena. S programom *Lebensborn* so nacisti poskušali omogočiti razvoj in načrtno razmnoževanje pravih pripadnikov nemške populacije. Po drugi strani pa so bili prek različnih praks, utemeljenih v produkciji vednosti, in prek definicij v normativnih aktih, sistematično izključeni in umorjeni vsi tisti, ki ogrožajo arijsko raso. To so bili na začetku nepravi pripadniki nemškega naroda, ki so bili »bolni« (zaradi tega je prišlo do različnih praks sterilizacije in evtanazije).

Ključne besede: biopolitika, prostitucija, smrt, sterilizacija.

Nacism - between life and death

Nazism, as a specific dispositif, combined many different rationalities. Nazism was a combination of various practices, techniques, institutional frameworks that were mutually supportive and that were at the same time in contradiction with one another. Nazism has always represented a certain game - a game between life and death. The care for purity and for the development of the Aryan race, the care to enhance the lives of biologically pure Germans, was constant and permanent. Within the dispositif women had a specific role - the role of mothers, who looked after the health and development of the Aryan race. However, prostitution, which was legally forbidden, was not only accepted, but in certain Nazi circles even desirable. With the program *Lebensborn*, the Nazis tried to enable the development and systematic reproduction of the "true" part of the German population. On the other hand, all of those who threatened the Aryan race have been systematically excluded and killed through various practices, justified through the production of knowledge, as well as with the help of the various definitions in legal documents. These were initially the "untrue" members of the German population, who were "sick" (because of this there have been many different practices of sterilization and euthanasia).

Key words: biopolitics, prostitution, death, sterilization.

KAZALO

Seznam kratic in okrajšav:	6
1 UVOD	7
1.1 Nacizem - že vse povedano?	7
1.2 Metodologija.....	9
2 FOUCAULTOVA METODOLOGIJA PREUČEVANJA OBLASTI	14
2.1 Suverena oblast, disciplinarna oblast in biooblast.....	15
2.2 Rasizem, biopolitika in thanatopolitika	18
2.3 Vednost-oblast in produktivnost oblasti	19
3 SEKSUALNOST - SREDIŠČNI DEL NACISTIČNEGA DISPOZITIVA.....	21
3.1 Produktivnost in prepoved na področju seksualnosti v nacistični Nemčiji	22
3.2 Ideal ženske in ideal moškega	28
3.3 Nürnberški zakoni.....	31
4 LEBENSBORN	35
5 PROGRAM T-4.....	39
6 NACIZEM - HETEROGENOST PRAKS IN TEHNIK OBLASTI.....	43
7 JUDI, KOT OBJEKTI AMBIVALENTNIH IN NASPROTUJOČIH SI PRAKS ZNOTRAJ NACISTIČNEGA DISPOZITIVA.....	46
7.1 Argentinski Judi.....	46
7.2 Položaj Judov in <i>Mischling</i> -ov v <i>Wehrmachtu</i>	47
8 ZAKLJUČEK	49
9 LITERATURA	52

Seznam kratic in okrajšav:

NSDAP	<i>(Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)</i> – Nacionalsocialistična nemška delavska stranka
OKW	<i>(Obekommando der Wehrmacht)</i> - vrhovno poveljstvo nemške vojske
OKH	<i>(Oberkommando des Heeres)</i> – vrhovno poveljstvo kopenskih sil
OKL	<i>(Oberkommando der Luftwaffe)</i> – vrhovno poveljstvo zračnih sil
ZDA	– Združene države Amerike
EU	– Evropska unija
SS	<i>(Schutzstaffel)</i> – zaščitni vod
SA	<i>(Sturmabteilung)</i> – jurišni oddelek
Gestapo	<i>(Geheime Staatspolizei)</i> – tajna državna policija

1 UVOD

Na začetku je nujno zastaviti vprašanje - zakaj bi se nekdo v 21. stoletju, ob vseh težavah, ki jih človeštvo doživlja danes, ukvarjal z nacizmom? Bežati nazaj v 20. stoletje, v stoletje skrajnosti (Hobsbawm 2000), ukvarjati se z režimom oblasti, ki predstavlja singularen pojav v zgodovini - ima to sploh še kakšen smisel? Nacizem je pogosto, tudi namerno pozabljen, odrinjen daleč v preteklost, ne da bi se poskušalo razumeti njegovo kompleksnost, racionalnosti ter strategijo, s katero je deloval. Kljub temu se danes zdi, da je vprašanje druge svetovne vojne, nacizma in fašizma še kako pomembno; celotna Evropa, ki se je zgradila po drugi svetovni vojni na antifašizmu, namreč nekako izgublja svojo jasno pozicijo. Dovolj je, če zgolj pomislimo na stanje v Ukrajini, kjer se antifašistični in antinacistični temelji poveljne Evrope dejansko počasi rahljajo. Podpora EU in ZDA ukrajinskim neonacistom v sporu z Rusijo govori temu v prid (Mastnak 2014). Po drugi strani, na Hrvaškem, ravno tako ni zamrla ideja ustaštva: primer vzklika nogometaša Joe-a Šimunića: »Za dom spremni« in odgovor celotnega stadiona, je sprožilo veliko polemik (Dežulović 2013). V Sloveniji vprašanje domobranstva in rehabilitiranje kolaborantov ne izginja iz javnosti. (Neo)nacizem in nacistične prakse so, kot vidimo, še vedno prisotne. Potem je jasno, da je nacizem potrebno misliti in analizirati. Kot pravi Badiou (2005, 13): »Kolikor nacistična misel ni mišljena, ostaja med nami, nemišljena in torej neuničljiva«.

1.1 Nacizem - že vse povedano?

Nacizem so teoretiki in filozofi raziskovali in razlagali že od samega začetka. Hannah Arendt je svojo knjigo *Izvori totalitarizma (The Origins of Totalitarianism)* objavila že leta 1951¹. Zaradi tega se je povsem smiselno vprašati - mar je o nacizmu sploh še možno povedati kaj novega? Na začetku je treba izpostaviti, s čim se pričujoče diplomsko delo konkretno ne bo ukvarjalo, saj je pri preučevanju nacizma možno ubrati več različnih pristopov. V diplomskem delu se ne bom ukvarjal z nacizmom kot projektom velekapitala in projektom, ki je imel za cilj blaženje razrednega konflikta. Hitler in NSDAP niso mogli delovati brez

¹Pripadniki Frankfurtske šole, ki je takrat delovala v ZDA so se z nacizmom in fašizmom začeli ukvarjati že v 40-ih letih 20. stoletja. Kot primer naj služi Adornova študija *Avtoritarna osebnost* (Adorno in drugi 1950), ki je bila objavljena že leta 1950.

finančnih sredstev. Emil Kirdorf, industrialec, je začel podpirati Hitlerja leta 1929, Fritz Thyssen, ki se je ukvarjal s proizvodnjo in dobivanjem jekla, je začel podpirati NSDAP še prej kot Kirdorf (Shirer Lawrence 1962, 12–13). Če ostanemo na tej politično-ekonomski ravni in pri marxistični analizi, je nacizem del svoje strategije oblikoval z namenom, da se ublaži razredni konflikt. Nacizem in pa vidni nacistični voditelji s Hitlerjem na čelu so zelo enostavno pokazali na krivce za gospodarske (in tudi vse ostale) težave weimarske Nemčije - Judi so bili krivi za vse. Po drugi strani, je imperialistični projekt nacistov zrcalna slika razredne družbe; imperializem po Leninu (1946) predstavlja najvišji stadij kapitalizma - tipičen primer tega je »*Drang nach Osten*« (prodor na vzhod²). Ravno tako v tem diplomskem delu ne bo vključena Badioueva analiza nacizma. Po Badiou-u (2005) je nacizem v vsej svoji heterogenosti in disperznosti predstavljal značilnost 20. stoletja: strast do realnega, strast do uničenja vsega predhodnega; zastavitev temeljev za razvoj novega človeka.

Še preden natančno opredelim, s čim se bom ukvarjal v diplomskem delu, je nujno izpostaviti, da diplomsko delo ne bo temeljilo na moraliziranju in na zdravorazumskih obsodbah nacizma. Kritika nacizma bo predstavljena prek analize nacizma kot dispozitiva. Nacizem bo v diplomskem delu razumljen s tistim, kar Foucault (1980, 194–228) opredeli kot dispozitiv: heterogeni skupek diskurzov, institucij, arhitekturnih oblik, zakonov, administrativnih mer, znanstvenih izjav. Gre za dispozitiv kot skupek izrečenega in neizrečenega. Dispozitiv sam je sistem razmerij, ki se vzpostavijo med elementi. Vedno ima dominantno strategijo. Dispozitiv ima strateško funkcijo preko katere poskuša organizirati razmerja moči na določen način; gre za racionalno intervencijo v polje sil. Dispozitiv je vedno vpisan v »igro oblasti«. Določa ga heterogen skupek elementov, ki pa ima, vsak za sebe, svojo lastno genezo, lastno genealogijo. Ti elementi se med seboj podpirajo, si nasprotujejo, so v konfliktu. Zaradi tega je tudi dispozitiv zelo dinamičen; vedno je na delu sprememba in prilagajanje elementov tako, da so med seboj združljivi v strategijo. To strateško usklajevanje ter spreminjanje je ključno. Dispozitiv podpira določeno vednost in je sam podprt s strani določene vednosti.

² Vsi prevodi v slovenski jezik so lastni prevodi.

Nacizem ne bo izključno predstavljen v svojem razmerju do Judov. Šoa³ predstavlja največji zločin, ki se je zgodil tekom druge svetovne vojne. Analizirati nacizem zgolj v razmerju do antisemitizma bi bila velika redukcija, vendar antisemitizma ni mogoče popolnoma zanemariti. Nacisti so, dokler so zgolj izključevali in zatirali, in ne na industrijski način pobijali Jude, masovno izvajali nasilje tudi nad pripadniki nemške nacije. Razlage in analize nastanka antisemitizma, ki je kulminiral z nacizmom in drugo svetovno vojno, se začnejo z nastankom krščanstva in inherentnim antisemitizmom, z obsodbo Judov kot naroda odgovornega za križanje in smrt Jezusa⁴ (ki je bil Jud). Nesporno je, da antisemitizem dolguje veliko krščanskemu nauku o kolektivni krivdi Judov za smrt Jezusa, vendar Arendtova (2003, 13) izpostavi veliko razliko med krščanskim sovraštvom do Judov in modernim antisemitizmom⁵.

Moderni antisemitizem je utemeljen v biologiji in rasni znanosti. Nacisti (in vsi ostali antisemiti v Evropi, v 19. in 20. stoletju) so izpostavljali judovsko raso kot tisto, ki slabi nemško, arijsko (čisto) populacijo, po drugi strani pa so najprej Judi sebe začeli razumeti kot biološko drugačne od preostalih etnij, narodov v Evropi (Arendt 2003, 14). Vendar stvari nikakor niso črno-bele. Balibar (1991, 23–5), ko govori o neo-rasizmu, rasizmu brez rase, ki je utemeljen v kulturnih razlikah, piše o tem, da je moderni antisemitizem, ki ga locira nekje v čas *reconquiste* in začetek inkvizicije (moderni antisemitizem pa vsekakor kulminira z nacizmom), prepletal kulturno in biološko kategorijo. Namreč, vseskozi je bila prisotna ideja o tem, da je Jud kulturno drugačen od Evropejca, ki je bil kristjan. Seveda so bile prisotne ideje o bioloških razlikah, stereotipnemu izgledu Juda, vendar je ravno kulturna in verska tradicija razlikovala Jude od Evropejcev - kristjanov.

1.2 Metodologija

³ Holokavst v Bibliji pomeni žgalno daritev bogu, ki je za Jude nujna, upravičena, potrebna. Zaradi tega uporabljati izraz holokavst za genocid nad Judi tekom druge svetovne vojne nima smisla; bolje je uporabljati izraza hurban ali šoa (Smrke 2000, 182).

⁴ V Svetem pismu je zapisano: »njegova kri na nas in naše otroke« (Mt 27, 25).

⁵ Sovrašstvo med Judi in kristjani traja že od samega nastanka krščanstva. Prvi kristjani so bili etnični Judi, kasneje pride do razcepa, in vse do II Vatikanskega koncila (1962–1965) traja tudi uradna obsodba Judov za umor Jezusa (Smrke 2000, 255). Moderni antisemitizem naj bi se pojavil v sredini 19. stoletja, in je svojo podlago iskal v bioloških razlikah in drugačnosti Judov od ostalih ras (Holocaust Encyclopedia 2013).

Zaradi časovne in prostorske omejenosti, je takoj treba zapisati, da bo v središču diplomskega dela genealoška analiza določenih delov nacističnega dispozitiva⁶. Fokus bo predvsem na (mikro)praksah in tehnologijah oblasti ter določenih institucionalnih okvirjih. Pričujoča analiza se bo ukvarjala zgolj z delom nacističnega dispozitiva; predvsem z biopolitičnimi vidiki nacističnega dispozitiva⁷. Šele ko nacizem razumemo kot dispozitiv, lahko zagrabimo vse heterogene (mikro)prakse ter institucionalne okvirje, v katerem so obstajala nasprotja.

Izhajajoč iz teme in preučevanja nacizma kot dispozitiva oblasti, ki je združeval zelo heterogene prakse in tudi različne racionalnosti, bom v diplomskem delu kot osnovno metodologijo uporabil genealogijo. Genealogijo, kot metodo(logijo) preučevanja pojavov, Foucault (1984) prevzame od Nietzscheja in jo nadgradi. Gre za preučevanje zgodovine, vendar ne prek linearnega prikaza dogodkov. Iščejo se prelomi, kratki stiki, različne racionalnosti, različne prakse. Ne išče se en določen izvor, ki zaznamuje vse dogodke. Genealogija ni postavljena nasproti linearni zgodovini, temveč gre pri njej za zavračanje tovrstnega zgodovinopisja (Foucault 1984, 76–7). Pri genealogiji gre za »osvoboditev od himer izvora« (Foucault 1984, 80). Gre za raziskovanje številnih, mnogoterih začetkov, ne pa enega začetka (izvora). Genealogija se vedno osredotoča na igro med telesom in zgodovino, oziroma na to, kako se zgodovina vpisuje v telo. Nikoli se ne osredotoča zgolj na pomen, temveč na igro dominacij (Foucault 1984, 83). Tisto, kar Foucault v svojem delu opredeli kot genealogijo, predstavlja nov premik v Foucaultovi metodologiji preučevanja oblasti. Pri Foucaultu namreč niso več pomembni zgolj sistemi izključevanja in zatiranja, temveč postane oblast produktivna, začne proizvajati. Diskurz⁸ je tudi razumljen kot oblika oblasti, kjer diskurz lahko utrjuje ali spodkopava oblast (Poster 1984, 9). Tovrstna metodologija omogoča razumevanje oblasti na drugačen način - omogoča, da vidimo produktivnost oblasti; oblast je vedno produktivna za življenje⁹.

⁶ Potencialna celotna genealogija nacističnega dispozitiva bo prepuščena za v prihodnost.

⁷ Analiza bi lahko bila osredotočena tudi na kakšen drugi vidik dispozitiva: gospodarstvo, kulturo, zgolj na suverenovo pravico da ubije (podobno analizo naredi Agamben 2006).

⁸ Foucault (2011) razvije koncept diskurza prek sledečih pojmov: arhivi, arheologija, diskurzivna formacija, izjava, enunciacija, diskurzivne prakse. Diskurz je sestavljen iz heterogenih in razpršenih izjav. Diskurz je vedno pogojen s konkretnim zgodovinskim razmerjem vednost-oblast. Diskurz vedno določajo pogoji ter pravila, ki omogočajo oblikovanje objektov diskurza.

⁹ Ker genealoške analize ni možno locirati v točno določen zgodovinski trenutek in delati linearne analize, je nujno izpostaviti zgodovinski kontekst in tudi prakse, na katerih je nacistični dispozitiv zgradil svojo oblastno mrežo. Tako bodo tudi v analizi vedno izpostavljeni kontekst, določene prakse ter institucionalne ureditve v Nemčiji in izven Nemčije, ki so obstajale pred pojavom nacizma.

Genealoška analiza nacizma se bo začela z masovnimi praksami sterilizacije neželenih članov nemške nacije, tistih, ki so prek »znanstvenih« metod in vedenj bili označeni za bolne, za tiste, ki slabijo nacio. Takšne prakse so se v Nemčiji začele izvajati že leta 1933, vendar je nesmiselno locirati začetek analize v to leto. Namreč, takšne prakse so bile že veliko prej prisotne v sami Nemčiji, v kolonijah in tudi v ZDA. Vsi ti različni projekti in tudi (mikro)prakse nacizma so dobile normativno podporo; sprejemani so bili različni zakoni in uredbe kot podpora sistematičnemu čiščenju lastne populacije (arijske rase); kasneje pa so te prakse in institucionalne okvirje spremenili in jih začeli uporabljati tudi za čiščenje ozemlja od drugih ras. Obstajala je tudi prisila splava za tiste, ki so bili s podporo znanosti označeni za bolne; posledično naj bi njihovi otroci oslabili arijsko raso. Takšne prakse, ki so sledile bolj ali manj praksam, ki so jih v 20-ih letih prejšnjega stoletja začeli izvajati v ZDA (Kühl 1994), so na koncu kulminirale v masovnih evtanazijah. Umor in evtanazija vseh, ki so bili percipirani kot bolni, duševno ali fizično, je postala množična praksa ob koncu 30-ih let v nacistični Nemčiji. Podrobna analiza *Aktion T-4*, kot študije primera, bo prikazala tudi notranje čiščenje nemške populacije.

Ob vseh teh zgodovinskih dejstvih, ki kažejo na to, da je nacistični dispozitiv temeljil na odvzemanju življenja vseh tistih, ki niso bili po »znanstvenih« kriterijih označeni za prave pripadnike arijske rase, za zdrave ter normalne pripadnike nemške populacije, je nujno izpostaviti in analizirati tudi drugo plat nacizma. Prizadevanja za večjo nataliteto, za rojevanje pravih in zdravih otrok zdravim ter rasno čistim staršem, so okupirala dobršen del nacističnih praks pred izbruhom druge svetovne vojne (kot tudi tekom druge svetovne vojne). Poveličevanje in osredotočanje na vlogo matere in izrivanje žensk iz gospodarstva, govorijo v prid temu, da je v nacističnem dispozitivu oblasti, poleg rasizma, bil prisoten tudi seksizem. Študija primera programa *Lebensborn* bo služila osvetlitvi ideje in prakse spodbujanja rojstev, še posebej med tistimi, ki so bili razumljeni kot biološko najbolj čisti pripadniki arijske rase.

Nacistični dispozitiv kot heterogen skupek razmerij med institucijami, praksami in normami, je vseboval veliko notranjih protislovij. Na takšen način bo nacizem tudi analiziran. Veliko Judov oziroma »mešancev« (*Mischlinge*) je služilo v *Wehrmacht*¹⁰. Ravno tako obstajajo

¹⁰ *Wehrmacht* - naziv nemške vojske med leti 1935–1945.

tudi zapisi o tem, da so argentinski Judi imeli, vsaj do leta 1943, privilegiran položaj na okupiranih ozemljih v Evropi.

Cilj diplomskega dela je, da prek Foucaultove metodologije preučevanja oblasti prikažem različne (mikro)prakse, institucionalne okvirje in tehnike oblasti, ki so bile vedno ambivalentne in protislovne. Pri nacizmu je vedno šlo na eni strani za življenje, na drugi strani pa za smrt. Tako bo tudi diplomsko delo osredotočeno na ključni vprašanji; na biopolitiko in thanatopolitiko. Ker obstajajo časovne in materialne omejitve, v katerih nastaja diplomsko delo, se bom v diplomskem delu naslanjal na že opravljene analize nacizma. Poleg analize sekundarnih virov bom vključil tudi analizo primarnih virov.

Zaradi kompleksne analize, je na začetku namesto hipoteze bolj smiselno zastaviti nekaj raziskovalnih vprašanj, ki bodo vodila analizo. Kako je bilo regulirano področje seksualnosti v nacističnem dispozitivu in kako se je spreminjal položaj prostitucije? Kako je nacistični dispozitiv, prek specifičnih vednosti in tudi pravnih norm, produciral nove populacije (*Mischlinge*, pol in četrt Jude), ki so, glede na stopnjo deviantnosti od norme, morale biti bolj ali manj regulirane? Kako je deloval nacistični dispozitiv na področju proizvodnje in krepitve življenja pravih pripadnikov nemške populacije? Kakšne racionalnosti so se vse prepletale znotraj nacističnega dispozitiva?

Uvodu ter opredelitvi raziskovalnih vprašanj in metodologije bo sledil teoretični del. V teoretičnem delu bo predstavljena Foucaultova metodologija preučevanja oblasti ter opredeljeni ključni koncepti (biopolitika, normalizacija, disciplinarna oblast, suverena oblast) za nadaljnjo analizo nacizma.

V tretjem delu bo fokus na seksualnosti in različnih praksah ter institucionalnih ureditvah (v končni fazi tudi normativnih aktih), ki so urejali, regulirali ter onemogočali seksualnost za različne populacije. Na začetku bo predstavljena analiza praks znotraj nacističnega dispozitiva, ki so po eni strani omogočali in spodbujali seksualnost, po drugi strani pa so bile določene prakse usmerjene v discipliniranje teles in prepoved ter onemogočanje seksualnosti in razmnoževanja (npr. uporaba kondomov, prostitucija, splav). V nadaljevanju bo, tudi prek umetnosti, prikazano različno razumevanje vloge moškega in vloge ženske. Na koncu tega

poglavja bodo analizirani nürnberški zakoni. Analiza bo temeljila na Foucaultovih izhodiščih - namreč, normativnimi akti so posegali direktno v polje seksualnosti in razmnoževanja populacij. Iz vsega bo razvidna zelo heterogena mreža nacističnega dispozitiva.

Za tem bo sledila analiza programa *Lebensborn*. Ko govorimo o tem programu, je treba vedeti, da gre za tipičen primer biopolitične regulacije družbe in seksualnosti. Prakse in tehnike oblasti, s katerimi so spodbujali razmnoževanje in seksualnost med rasno čistimi, se pravi med »pravimi«¹ pripadniki nemške populacije, so bile številčne, *Lebensborn* pa bo v diplomskem delu predstavljen kot študija primera nacistične obsesije z regulacijo bioloških procesov.

V petem delu bo analiziran program T-4. Gre za program, ki ga je Hitler odobril in znotraj katerega je bilo ubitih okoli 70 000 ljudi, ki so bili, s pomočjo vednosti, označeni za nepravne pripadnike nemške populacije. V tej študiji primera bo možno zaznati ambivalentnost nacizma, ki je vedno z različnimi praksami stremel k notranjemu očiščenju nemške populacije.

V nadaljevanju bo predstavljena sinteza vseh dognanj analize dela nacističnega dispozitiva. Vse prakse, ki se bodo identificirale tekom analize, bodo v tem poglavju direktno povezane s teoretičnim delom.

Pred zaključkom bo prikazan položaj argentinskih Judov v Evropi v času nacizma ter naslovljeno vprašanje položaja Judov in *Mischling*-ov v *Wehrmachtu*. Analiza teh dveh praks ima za cilj, da še dodatno razbije mit o nacizmu, ki naj bil zelo konsistenten v izvajanju praks.

V zaključku bom poskusil podati odgovore na zgoraj zastavljena raziskovalna vprašanja in ravno tako reflektirati določene nove probleme, vprašanja, ambivalentnosti, ki so se porodile ob raziskovanju.

Izključevanje in tudi sistematično pobijanje tistih, ki so bili razumljeni kot potencialna biološka grožnja arijski rasi, sta bila vedno utemeljeno v produkciji vednosti. Tako je nacizem

vedno predstavljal določeno igro med življenjem in smrtjo, vendar ne zgolj med njuno binarno delitvijo, temveč med izključevanjem, hierarhičnim vključevanjem, zatiranjem, smrtjo v biopolitičnem pomenu, dejansko fizično smrtjo in vzpostavljanjem pogojev za razvoj in krepitev življenja določenih populacij.

2 FOUCAULTOVA METODOLOGIJA PREUČEVANJA OBLASTI

Pri Foucaultu lahko najdemo neke skupne imenovalce pri različnih opredelitvah oblasti. Oblast nima središča. Ni je možno lokalizirati. Oblast je heterogeno polje sil. Oblast je neka strategija, je mreža razmerij (Dolar 1991). Oblast je treba misliti brez kralja (Dolar 2010), oblast ni lastnina; je vedno odnosna kategorija (Pavlović 2012, 266); oblast je razmerje moči (Pavlović 2012, 267; Foucault 2003, 45).

V *Zgodovini seksualnosti: Volja do znanja* najdemo zelo konkretno in jedrnato razumevanje oblasti. Foucault (2010, 90–2) s svojo metodologijo prikaže oblast na popolnoma drugačen način. Oblast je razumljena kot skupek razmerij moči. »/O/blast prihaja od spodaj /.../« (Foucault 2010, 91); oblast ni predmet, se ne pridobi ali izgubi. Oblast se izvaja na podlagi mnogoterih odnosov. Odnosi oblasti so vedno vsebovani v drugih oblikah odnosov: ekonomskih, kulturnih, seksualnih. Oblast se vedno izvaja s ciljem in z namenom¹¹, vendar ne zgolj po ukazih enega posameznika. Ne obstaja skupina ljudi (razred), ki bi upravljala s celotno mrežo oblasti. Obstajajo različne taktike oblasti, ki se med seboj podpirajo ali si nasprotujejo (Foucault 2010, 91–2).

Razmerjem moči ne moremo ubežati. Samo bistvo oblasti je njena realizacija; oblast se ne izogiba nobeni sferi družbe (Pavlović 2012, 266–7). Odnosi moči se spreminjajo, krepijo drug drugega, se spreobračajo (Foucault 2000, 97). Oblast je treba preučevati na najnižji možni ravni; tam, kjer se izvaja (Foucault 2003, 25–36).

Z oblastjo ne razumem »Oblasti«, kot celote ustanov in aparatov, ki zagotavljajo podvrženost državljanov v določeni državi. Prav tako z oblastjo ne razumem načina podjarmljanja, ki bi imel, v nasprotju z nasiljem, obliko predpisa. In končno ne mislim na

¹¹ »/.../; ni oblasti, ki se izvaja brez vrste ciljev in namer.« (Foucault 2010, 91).

neki obči sistem nadvlade, ki jo en element ali skupina izvaja nad drugim in katerega učinki bi s stalnimi razvejanji prevevali celotno družbeno telo (Foucault 2000, 96).

2.1 Suverena oblast, disciplinarna oblast in biooblast

Da bi se približali Foucaultovem razumevanju oblasti, bomo sledili njegovi genealogiji oblasti in spremembam v sami praksi izvajanja oblasti. Najprej omenimo suvereno oblast, ki se razvije v srednjem veku. Suverena oblast vsekakor temelji na pravici da suveren izreče »ne«; temelji na prepovedi. Takšna oblast pušča veliko prostora, oziroma pušča široko polje, kjer oblast nima vpliva. Celotna oblast se zreducira na prepoved, na zakon (Lukšič in Kurnik 2000, 160–1).

Dovolj je, da se spomnimo mučenja Demiensa, ki ga Foucault opiše na začetku knjige *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. V tem slikovitem prikazu mučenja je vsebovano samo bistvo suverene oblasti. Telo samo je bilo tarča represije, samovolje suverena. Suverena oblast je vedno bila povezana s spektakli, z javnimi kaznovanji. Telo, kot tako, mučeno ali ne, je bilo izpostavljeno javnemu pogledu. Javne usmrčitve so bile povsem običajne za suvereno oblast (Foucault 2004, 14). Ideja je bila, da bo ta predstava, javno kaznovanje, odvrnilo ljudi od zločinov proti suvereni oblasti. Kazen je vedno bila vpeta v spektakel (Foucault 2004, 16).

»Pravica nad življenjem in smrtjo /.../« (Foucault 2010, 129) je tipična za suvereno oblast. Predvsem gre za to, da suveren s svojim ukazom lahko povzroči smrt. Brez dvoma je ta pravica izhajala iz stare *patria potestas*, ki je rimskemu očetu družine dajala pravico, da »razpolaga« z življenjem tako svojih otrok kot svojih sužnjev (Foucault 2010, 129). Zaradi tega Foucault pravi, da je za suvereno oblast najboljši simbol meč (Foucault 2010, 130). Suverena oblast se ni ukvarjala s posamezniki, razen kadar je šlo za kaznovanje. Suverena oblast se je v prvi vrsti izvajala nad ozemljem, šele posredno pa nad ljudmi. Oblast je osredotočena najprej na zemljo, na produkcijo, poljedelstvo in ne na discipliniranje in treniranje teles (Foucault 2003, 25–36; Lukšič in Kurnik 2000, 188).

Nasproti temu se v 17. in 18. stoletju pojavi nov tip oblasti, ki ni več suverena oblast, ampak disciplinarna oblast, ki se izvaja nad telesi. Iz telesa se izčrpa delo in čas (Foucault 1991, 37–8). Disciplinarna oblast je usmerjena na telo posameznika, cilj novega tipa oblast pa so »krotka telesa« (Lukšič in Kurnik 2000, 188).

Vendar pa predstava o kraljevi suverenosti in pravici, da odvzame življenje še vedno ni izginila. Namen nove oblike oblasti je zakriti mehanizme dominacije in podrejanja. Suverenost zakrije disciplinarno prisilo oziroma njene mehanizme dominacije. Povedati je treba, da si suverena oblast in koncept discipline ne nasprotujeta. Nova oblast je sestavljena iz suverenosti in discipline (Foucault 1991, 37–40).

Eden temeljnih mehanizmov disciplinarne oblasti je kvadriljiranje (*quadrillage*). Kvadriljiranje »pomeni razdeljevanje v kvadrate in delitev teritorija zaradi okupacije in nadzorovanja« (Lukšič in Kurnik 2000, 186). Poleg tega »disciplina pa ima tudi svojo arhitekturno utopijo, ki je postala realnost« (Lukšič in Kurnik 2000, 189) - gre za panoptikon.

Koncept panoptikona Foucault najde pri Benthamu¹². S pomočjo tega koncepta je uspel izpeljati, da subjekti sami ponotranjimo oblast; nadzorovati začnemo sami sebe in se obnašati v skladu normami; gre za normalizacijo obnašanja in discipliniranje teles. Panoptične strukture zasledimo v arhitekturi zapora in delitvi prostora. Prek analize prostora Foucault pride do zaključka, da oblast deluje, čeprav je dejansko ni. Ključno mesto v panoptični arhitekturi ima stolp, ki se nahaja v sredini. Okoli stolpa so kletke, telesa so razdeljena. Ta stolp ima nalogo, da se podložniki vseskozi počutijo opazovane. Kljub temu, da v stolpu dejansko ni nikogar, ki bi nadzoroval vse, že sam stolp, ker je postavljen v sredino, daje občutek, da nekdo vedno opazuje. Zaradi tega se začnemo sami disciplinirati in normalizirati. Posameznik nikoli ne sme vedeti ali nekdo dejansko stoji v stolpu in nadzira. Ker ne vemo, ne vidimo ali je nekdo v stolpu, se vseskozi obnašamo, kot da nas nekdo nadzira. Niti ni zaželen stalni nadzor. Stolp je metafora za razčlovečeno mesto oblasti. Mesto oblasti je vedno prazno (Foucault 1995, 195–228).

Na koncu naj navedemo še nekaj značilnosti disciplinarne oblike oblasti, ter razlike med suvereno in disciplinarno oblastjo. Pri disciplinarni oblasti, v primerjavi s suvereno oblastjo,

¹² Jeremy Bentham, britanski utilitarist.

gre za to da se izvaja kontinuirano, ne pa kot suverena oblast, ki je posegala v družbo le redko. Za disciplinarno oblast so značilni: raziskovanje telesa, nadzor nad delovanjem, opazovanje, delitev prostora, normalizacija in preskus telesa. Hkrati pa se začne prepletati in vzpostavljati razmerje vednost-oblast (Foucault 2004).

Naprej, sledeč Foucaultu, bom vpeljal koncepte biooblasti ter anatomo-politike in biopolitike¹³. Biooblast je »oblast nad življenjem« (Foucault 2010, 133), ki se deli na disciplino posameznega telesa in regulacijo življenja populacij¹⁴. Ko Foucault govori o anatomo-politiki človeškega telesa, je treba vedeti da njegova opredelitev ustreza temu, kar smo prej predstavili kot disciplinarno oblast. Oblast dojema telo kot stroj. Gre za povečevanje zmoglosti telesa, za discipliniranje posameznega telesa; poveča se uporabnost telesa. Telo se konstantno vzgaja in nadzoruje; gre za to, da se poveča koristnost telesa. To je eden od dveh polov »oblasti nad življenjem« (Foucault 2010, 132–3).

Na drugi strani pa imamo »biopolitiko človeške rase« (Foucault 2003, 243), ki ima v samem svojem jedru drugačno racionalnost kot suverena ali disciplinarna oblast, a vseeno ne moremo reči, da je popolnoma v nasprotju s suvereno in disciplinarno oblastjo. Suverena oblast je temeljila na tem, da suveren odloča o vsem - o pravici do življenja in smrti. Takšna oblast je nagnjena k smrti, ker je to edini mehanizem, ki ga ima suveren če hoče vplivati na življenje. Suveren, šele ko se odloči, da ubije nekoga, izvaja oblast nad življenjem. Foucault (2010, 130) pravi, da je takšno oblast »simboliziral prav meč«. Odvzeti življenje ali pustiti živeti je značilnost suverene oblasti. V 19. stoletju se je pojavil nov tip, nova oblika oblasti, ki jo Foucault imenuje biooblast. Za biooblast je značilno, da želi regulirati ter usmerjati vse biološke procese (Foucault 2003, 239–50). Takšen tip oblasti je popolnoma drugačen od suverenosti. Pravica, da omogoči življenje ali da pusti umreti - »ohraniti pri življenju ali pognati v smrt« (Foucault 2010, 132), je značilna za biooblast.

¹³ V svoji triologiji Hardt in Negri naredita ločnico med biopolitiko in biooblastjo, ki pri Foucaultu ne obstaja (glej Hardt in Negri 2010, 62–8). V tem diplomskem delu sta biopolitika in biooblast uporabljena kot zamenljiva pojma.

¹⁴ Populacija, kot predmet regulacije in intervencije, se vzpostavi z biooblastjo (Kelly 2010, 3–4). Pojavi se nova institucija - policija. Policija (ne v angleškem pomenu te besede, temveč nemškem - *Polizei* in francoskem - *police*), je tista, ki ima nalogo, da intervenira v vse pore družbe. Policija je v začetku svojega nastanka pomenila državno administracijo (od 16. do 18. stoletja), ki je skrbela za ljudi in imela pravico intervenirati v polje, ki je do takrat bilo zunaj oblasti (Foucault 2007a, 146–51).

Za disciplinarno oblast so zadostovali disciplinarni mehanizmi oblasti, ki so se osredotočali na individualno telo. V tej novi obliki oblasti se pojavi regulacija bioloških procesov. Vendar to ne pomeni, da se med seboj disciplina in regulacija izključujeta. Disciplinarne tehnike se zamaskirajo, infiltrirajo v novo obliko oblasti. Biopolitika se izvaja nad celotno populacijo, nad človeško vrsto. Cilj oblasti je omogočiti, spodbuditi življenje. Zanima jo: stopnja novorojenih, umrlih, reprodukcija, dolžina življenja. Vso znanje, ki ga ima oblast, uporablja za kontroliranje bioloških procesov in odnosov znotraj človeške vrste. Nova oblast dojema družbo kot celoto, problem je problem populacije. Bioblast zanima regulacija bioloških procesov. Cilj je optimizirati življenje, ustvariti povprečje. Treba je zmanjšati smrtnost, povečati nataliteto, podaljšati življenje¹⁵ (Foucault 2003, 240–56).

V 18. stoletju sta disciplina in regulacija obstajali ločeno, šele v 19. stoletju pa se disciplina (ki jo v *Zgodovini seksualnosti* Foucault imenuje anatomo-politika) in regulacija populacij združita v »/.../ veliko tehnologijo oblasti /.../«, ki jo zanima življenje (Foucault 2010, 134).

Biooblast hoče podaljšati življenje, preprečiti bolezen, kontrolirati število novorojenih. Zaradi vsega kar zanima biooblast, pride do razmaha novih vednosti; med drugimi pride do hitrega razvoja medicine. To je ena od novih vednosti, ki omogoča izvajanje oblasti na novem terenu.

2.2 Rasizem, biopolitika in thanatopolitika

Zastavlja se vprašanje - kako gresta skupaj biooblast (skrb za življenje) in rasizem (oblast nad smrtjo)? Rasizem je mehanizem države. Rasizem določa kaj mora živeti in kaj mora umreti. Prevedeno v jezik vojne: če hočeš živeti, moraš ubiti. To je odnos med »mojim« življenjem in »tvojo« smrtjo. Smrt druge rase naredi življenje bolj zdravo in čisto za prvo. Ubijanje je sprejemljivo, če eliminira biološko grožnjo. Rasizem v državi predstavlja izgovor za ubijanje. Pri nacizmu gre za tipičen primer rasistične države povezane z biooblastjo. Vojna služi

¹⁵ Smrt se skriva. V biooblasti smrt pomeni konec izvajanje le-te, namreč odnos do oblasti ne obstaja več (Foucault 2003, 253–56).

uničenju drugih ras (končna rešitev) in čisti svojo raso s smrtjo njenih pripadnikov. Rasizem opraviči smrt¹⁶ (Foucault 2003, 256–63).

Nujno je še enkrat izpostaviti že prej omenjeno dvojnost biopolitike in smrti; oziroma rasizma in smrti. »Druga plat biopolitike je tako thanatopolitika« (Foucault 2007a, 151). Oblast vedno lahko umori nekoga, ki je nevaren za njo, ali za celotno populacijo (Foucault 2007a, 151).

2.3 Vednost-oblast in produktivnost oblasti

Pri Foucaultu ne moremo misliti oblasti brez vednosti in obratno (Kurnik 2000, 169–70). »Nemara se moramo odreči vsemu izročilu, ki nam omogoča, da si predstavljamo, da je vednost lahko le tam, kjer so razmerja sil odrinjena, in da se oblast lahko razvije le zunaj ukazov, zahtev in interesov te vednosti« (Foucault 2004, 35). Oblast proizvaja vednost, ki ima oblastne učinke (Lukšič in Kurnik 2000, 170). Oblast, ki gre vedno skupaj z vednostjo je prisotna v institucijah. Pri Foucaultovi analizi seksualnosti, norosti, zapora je treba ravno izpostaviti proces, kjer prihaja do nastajanja vednosti o pacientih in zapornikih s ciljem, da se lažje obvladuje določene populacije (Lukšič in Kurnik 2000, 172). Oblast producira vednost. Po Foucaultu (2004, 35) ni mogoče misliti razmerja oblasti brez mišljenja polja vednosti, ki hkrati vzpostavlja oblastna razmerja. Nobena oblast se ne more izvajati brez prisvojitve vednosti (Lukšič in Kurnik 2000, 173–4).

Če pogledamo kakšno vlogo ima samo razvrščanje, kategorizacija teles, potem postane jasno, da je tudi klasifikacija oziroma kategorizacija samo še ena v nizu oblastnih tehnik, ki je produktivna za subjekte. »Razvrščanje po stopnjah ali činih ima dvojno vlogo: zaznamuje odmike, hierarhizira lastnosti, kompetence in spretnosti; pa tudi kaznuje in nagrajuje« (Foucault 2004, 201). Kot pravi Foucault, že samo razvrščanje, hierarhiziranje ni nevtralno, objektivno. Kategorije proizvajajo oblastne učinke in ustvarjajo razmerja moči. »Stopnja sama na sebi je lahko nagrada ali kazen« (Foucault 2004, 201).

¹⁶ Tudi vsi socialisti so do neke mere rasisti. Socializem je prevzel model biooblasti. Zapiranje disidentov, norih, kaže na to, da je bil prisoten rasizem, vendar je najbolj pomembna stvar ta, da socializem postane rasistični, ko začne govoriti o boju, o revoluciji. To ni etnični rasizem, temveč evolucijski (Foucault 2003, 256–63).

Če govorimo o zdravju populacije, potem je jasno, da medicina (in z njo povezane vednosti - farmakologija, rasna higiena) dobijo osrednjo vlogo v izvajanju moderne biopolitične oblasti. Vendar zdravje kot takšno nikoli ni direktna pravica. Medicina ne more zagotoviti, da nekdo ne bo zbolel. Gre za produkcijo materialnih pogojev, ki bodo zagotovili čim večjo varnost in čim manjšo možnost, da populacija ali njen del zboli. Oblast zdravja nikoli ne more garantirati (Osborne 1997, 178–9). Za boljše razumevanje vloge medicine je nujno izpostaviti razlikovanje med zdravjem populacije (in tudi posameznika) kot pravico in zdravjem populacije kot dolžnostjo. Če se koncept zdravja razume kot dolžnost, gre za vsiljevanje norm; gre za prisilno normalizacijo v imenu norme (Osborne 1997, 180–3). Medicina dejansko s produkcijo norme »zdravosti« predstavljata stično točko med oblastjo in populacijo (Gastaldo 1997, 113). Tudi psihiatrija, ki se razvija v 19. stoletju, nastane prek definiranja norm normalnosti in nenormalnosti (Armstrong 1997, 17–18).

Statistika je prva veda o državi. Zaradi kompleksnosti, ki jo prinaša prva veda o državi, se je statistika najprej razvila v manjših državah (Irska). Gre za vednost, ki jo država mora imeti o sami sebi (Foucault 2007b, 354–6). Razvoj statistike je tudi ozko povezan z razvojem policije (državne uprave). S pomočjo policije in s pomočjo nove vednosti o državi (statistika), država lahko ugotovi svoje potenciale in jih tudi poskuša realizirati; s pomočjo vednosti poskuša povečati moč države. Po drugi strani takšna vednost omogoča intervencijo v nova polja družbe. Statistika je vednost države o sami sebi (Foucault 2007b, 410–11).

Že etimološko gledano je jasno, da ima statistika korenino besede v državi (*State, der Staat, Il Stato*). Statistika je veda o državi, o njenih resursih, virih. Podatki o populaciji, njeni številčnosti, nataliteti, mortaliteti, razvrščanje posameznikov v različne kategorije glede na njihovo premoženje - vse to predstavlja osnovo za novo oblast. Ravno tako so ključni tudi popisi naravnih virov, števila rudnikov, površin prekrte z gozdom, podatki o gospodarski dejavnosti znotraj države, saj omogočajo, da prek tehničnega znanja pride do uveljavitve novih tehnik in praks oblasti (Foucault 2007b, 354).

Na koncu naj izpostavim misel, ki je prisotna že v celotnem dosedanjem besedilu. Foucault (2000, 98) jasno zapiše, da »/.../; odnosi oblasti niso v položaju nadgradnje, s preprosto vlogo, da prepovedujejo ali obnavljajo; tam, kjer delujejo, imajo neposredno proizvodjalno

vlogo«. To je bistvo celotnega loka, ki pokriva vprašanje oblasti pri Foucaultu. Oblast ima pozitivno, proizvodno vlogo. Nikakor ne temelji samo in izključno na prepovedi ali zapovedi. Subjekt je proizvod družbenih sil, razmerij moči. »/.../, raje, kot da bi se vprašali, kako se nam suveren pojavi v svoji vzvišeni izolaciji, bi morali poskušati odkriti, kako da se subjekti postopoma, progresivno, realno in materialno konstituirajo preko množice organizmov, sil, energij, materialov, želja, misli, itd« (Foucault 1991, 32). Posameznik je učinek oblasti. Kot ugotavlja tudi Deleuze (1977, 2), se pri Foucaultu analiza izteče na način, da oblast postane pozitivna kategorija; oblast, ki normalizira, disciplinira in je konstitutivna. Oblast je produktivna; individuum ji ne stoji nasproti, temveč je sam njen proizvod in učinek (Foucault 2003, 29–36).

3 SEKSUALNOST - SREDIŠČNI DEL NACISTIČNEGA DISPOZITIVA

Že v času okoli prve svetovne vojne in po njej je v Zahodni Evropi postalo izrazito vidno, da je področje seksualnosti postalo novo zanimanje oblasti, saj so različne institucionalne ureditve, zakoni in prakse poskušale regulirati seksualnost. Seveda, takšne nove tehnike in prakse oblasti, in tudi nove racionalnosti, so vsaj deloma bili produkt prve svetovne vojne. Francija je prednjačila z različnimi regulacijskimi praksami, s katerimi so selektivno spodbujali razmnoževanje, nagrajevali ženske/matere za rojstva¹⁷. Nacisti so veliko svojih javnih politik in regulacijskih praks na področju seksualnosti oblikovali po zgledu Francije (Mazower 2011, 97–8). Kot vidimo, so nacisti različne regulacijske prakse in tehnike discipliniranja teles zgolj nadgradili in ne izumili. Hkrati se ne sme zamolčati zgodovinske povezanosti evgenike in rasne higiene v ZDA, ki je odločilno vplivala na rasno znanost in evgeniko v nacistični Nemčiji (Grodin in Annas 2007, 638; Kühl 1994).

V prvem delu analize dela nacističnega dispozitiva bo fokus na področju seksualnosti. Področje seksualnosti je znotraj nacističnega dispozitiva bilo izpostavljeno različnim tehnikam in praksam discipliniranja in reguliranja. Poleg discipliniranja teles je bila tudi regulacija bioloških procesov, ki kot vidimo, ni bila nacistični izum, na koncu zapisana v normativne akte.

¹⁷ Naj dodamo tudi to, da je bil splav v Franciji prepovedan že od leta 1920; v Veliki Britaniji od leta 1929. Francija je leta 1920 prepovedala tudi prodajo kontracepcijskih sredstev, Belgija je storila enako leta 1923 (kar bomo videli da za Nemčijo ne velja - kondomi so se prodajali) (Mazower 2011, 98–9).

3.1 Produktivnost in prepoved na področju seksualnosti v nacistični Nemčiji

Seks v nacistični Nemčiji ni bil privatna stvar, nasprotno. Spolni odnos je moral biti v službi reprodukcije ter izboljševanja kvalitete arijske rase. Seks in spolni odnos sta bila javna skrb. Oblast je področje seksualnosti morala regulirati, če je želela da se razvija in poveča kvaliteta arijske rase. Poenostavljeno je reči, da je nacizem bil zgolj represiven na področju seksualnosti. Arijska rasa se je morala očistiti vseh drugih elementov, vendar je tudi arijska rasa morala delati na razvoju in izboljšanju lastne kvalitete. Skrb za raso se je povezovala s skrbjo za močno državo. Tako so spolnost, seks in biološka reprodukcija bili v središču javnih politik in praks v nacističnem dispozitivu (Timm 2002, 223).

Seksualnost, ki je, vsaj uradno, služila zgolj reprodukciji in razmnoževanju arijske rase, je bila zaželena. Užitek pri seksu je bil sredstvo za cilj. Seks na področju Nemčije, in kasneje od Tretjega rajha okupiranih držav, je bil instrument za doseganje rasne čistosti in povečanja števila arijcev (Timm 2002, 225).

Področje seksualnosti, ki na prvi pogled deluje zelo natančno določeno in homogeno, je bilo veliko bolj kompleksno. Na precepu se je nahajala prostitucija, ki jo je oblast javno zavračala in prepovedala; po drugi strani so, predvsem po začetku druge svetovne vojne, na ravni (mikro)praks zadeve postale zelo ambivalentne in protislovne (Timm 2002, 224). Večina projektov in programov, ki so povezani s seksualnostjo so bili plod Himmlerja in SS-a. Tudi *Lebensborn*¹⁸ je nastal kot plod Himmlerjeve skrbi za razmnoževanje SS-oficirjev in drugih arijcev (Timm 2002, 225).

V določenem trenutku, ko se polje regulacije seksualnosti in tudi prikazovanje zdravega moškega telesa začne širiti, se pojavi tudi ideja o moškemu, ki mora biti zadovoljen. Povezovanje seksualne aktivnosti moških s seksom in s prostitutkami, je v nacistični Nemčiji dobilo novo razsežnost. Nemški vojak naj bi črpal energijo ter motivacijo za boj ravno zaradi seksualne zadovoljenosti (čeprav seks ni smel služiti užitku!); bil naj bi pripravljen boriti se s še večjim pogumom za Rajh. Najboljši vojaki naj bi bili tisti, ki potrebujejo prostitutke - in to zaradi izrazite moškosti. Celo sužnji so imeli na voljo prostitutke zaradi prepričanja da bodo

¹⁸ Več o programu *Lebensborn* bo govora v nadaljevanju.

bolje delali in več proizvajali. Zadovoljitev moških gonov je bila nadrejena ženskim gonom in željam. Moška pripravljenost in tudi zdravje ter fizična pripravljenost naj bi bili odvisni od seksualnega zadovoljstva (Timm 2002 226–7).

Če se ozremo na področje prostitucije ter spolnih bolezni, lahko opazimo zelo različne načine urejanja teh področij znotraj nacističnega dispozitiva¹⁹. Vendar, kljub temu, seks, in tudi seksualnost, ni bil cilj za sebe; bil je v vlogi orodja za doseg cilja - to pa je rasna čistost in, kot vidimo tudi vitalnost (zdravje) tistih, ki so bili kategorizirani kot arijci, kot pravi pripadniki nemške nacije (še posebej moški). Idealizacija materinstva in zavračanje prostitucije, ki je bila uradno prepovedana, vendar še vedno podpirana zaradi nove racionalnosti oblasti, so bili zgolj druga plat idealizacije moškega in vojne. Prostitucija je bila na voljo vojakom, kot nagrada, sprostitev ter vir črpanja potrebne energije za boj; vloga, oziroma idealizacija matere in materinstva pa je po drugi strani dopolnjevala predstavo o tem, da je potrebno razmnoževanje najboljših pripadnikov nacije (tudi zaradi potrebe po vojakihi)²⁰ (Timm 2002, 227). Prostitucijo se je reguliralo tudi zaradi spolno prenosljivih bolezni, ker je prostitucija na ravni prakse postala sprejemljiva zaradi novo odkritih potreb vojakov in ostalih moških (Timm 2002, 228). Moški, ki so delali kot sužnji, so bili pripadniki »nižje rase«, vendar je bilo kljub temu področje seksualnosti za njih dokaj odprto - na voljo so imeli užitek v seksu.

Da bi se ustvarili pogoji za normalen razvoj arijske rase, so določene populacije morale biti izključene - seksualnost je za določene populacije predstavljalo področje prepovedi in omejevanja. Prakse prisilnega splava in sterilizacija moških in žensk so postale vsakdanje. To so bile populacije, ki so bile označene za škodljive in nezdrave znotraj arijske rase, ter tudi tiste, ki so bili pripadniki drugih ras in so predstavljali grožnjo arijski rasi. Po drugi strani, pa je splav žensk, ki so bile zdrave in pripadnice arijske rase, bil zakonsko prepovedan.

¹⁹ Kar se tiče preprečevanja prenašanja spolno prenosljivih bolezni, nacisti niso ničesar prepustili slučaju. Kondomi so se prodajali v avtomatih že preden so nacisti prišli na oblast; ti avtomati so ostali v uporabi tudi v času nacizma. V vojski pa so vojaki dobivali kondome za uporabo (Heinemann 2002, 46). To je vsaj deloma v nasprotju s seksom, ki mora imeti vlogo v razmnoževanju arijske rase; in v nasprotju z racionalnostjo, da je vsak spolni odnos v službi države in mora služiti krepitevi arijske rase, prave in normalne nemške populacije.

²⁰ V prvih letih nacizma so prostitutke zapirali v koncentracijska taborišča: šlo je za čiščenje ulic (*Säuberung des Straßenbildes*). Kontrola seksualnosti in regulacij življenja ter zdravja je dosegla svoj zenit v času olimpijskih iger leta 1936, ko so bile pogoste racije in zapiranje ljudi, ki so imeli spolne bolezni in tudi prostitutk (Timm 2002, 227–8).

Že leta 1930 je NSDAP predlagala dopolnitev Kazenskega zakonika glede vprašanja splava. Nobena ženska, pripadnica nemškega naroda, ni smela prekiniti nosečnosti; če pa je prišlo do mešanja nemške rase z Judi, ali drugimi nižjimi rasami, bi bilo treba takšno žensko obsoditi zaradi izdaje rase in bi morala v zapor²¹ (David, Fleischhacker in Höhn 1988, 85). Hitler je takoj po prihodu na oblast (26. maja 1933) prepovedal splav in vse oblike kontracepcije. Za splav je ponovno bila zagrožena zaporna kazen (David, Fleischhacker in Höhn 1988, 89–90; Gupta 1991, 41).

14. julija 1933 so nacisti sprejeli zakon, ki je določal obvezno sterilizacijo. Ta zakon je predstavljal zgolj nadgradnjo praks za kontrolo nosečnosti, ki so jih začeli izvajati že spomladi leta 1933²². Zakon je določal tiste, ki se jih mora nadzirati in kontrolirati, ker predstavljajo nižje, manjvredne rase. Frick, minister notranjih zadev je že spomladi 1933 v govoru izpostavil, da je za okoli 20 % nemške populacije nezaželeno da imajo otroke. Določeno je bilo, da mora približno 1 500 000 ljudi biti podvrženih sterilizaciji. Zdravniki, antropologi in psihiatri so bili tisti, ki so določali koga je treba sterilizirati (Bock 1994, 114).

Zaprlji so klinike, ki so omogočale splav, prepovedali so kontracepcijo, poleg vsega pa so še poostrili določila, ki so za splav zapovedovala smrtno kazen²³. Od leta 1935 se je razširila tudi praksa da so ženske in zdravniki morali prijaviti vsako neuspešno nosečnost regionalnim uradom za zdravje (Gupta 1991, 41). Ustanovljena so bila celo sodišča za dedno zdravje. Leta 1934 je ustanovljen oddelek znotraj Gestapo-a za boj proti homoseksualnosti. Kmalu je ta oddelek imel nalogo tudi boj proti splavu (David, Fleischhacker in Höhn 1988, 90–5).

²¹ Kondomi so se, kot že rečeno uporabljali (Heinemann 2002, 46). Zaradi tega tudi veliko protislovje - seks mora služiti razmnoževanju, kontracepcija je bila prepovedana, kondome pa so še vedno prodajali (seveda, kot sredstvo za preprečevanje širitve spolno prenosljivih bolezni).

²² Napačno je prepričanje da so Judi že od samega začetka bili glavna tarča nacistov in da so že od leta 1933 bili zaprti v taboriščih. Leta 1933 je bilo več kot 100 000 ljudi zaprtih v taboriščih, od tega je le peščica bila Judov. Večinoma so bili zaprti socialni-demokrati in komunisti. Jude so aretirali zgolj če so bili pomembni v političnem in kulturnem življenju (Pohl 2010, 149–50).

²³ Na kratko orišimo tudi genezo zakonskih ureditev v Nemčiji vse od prihoda nacistov na oblast. V Kazenskem zakoniku Prusije, v členu 181 in 182; in kasneje v členih 218–220 so obstajale določitve glede splava. Člen 218 Kazenskega zakonika nemškega rajha je določal da ženska, če namerno prekine nosečnost, lahko gre v zapor za dobo petih let. Člen 219 istega Zakonika, je določal da gre oseba za 10 let v zapor, če povzroči smrt otroka zaradi finančne koristi. Vendar, kljub vsem tem določilom, je praksa nelegalnega splava obstajala; in je postajala čedalje bolj pogosta. Po prvi svetovni vojni so komunisti in social-demokrati zahtevali legalizacijo splava. Leta 1926 je *Reichstag* sprejel dopolnitev k Kazenskemu zakoniku. Splav ni bil več opredeljen kot kaznivo dejanje, temveč kot prekršek (razen v primeru, ko je prekinitev nosečnosti storjena zaradi finančne koristi). Zaporna kazen za žensko je bila lahko od enega dne do petih let; če pa je nekdo namerno zaradi finančne koristi izvedel abortus, ali pa je to storjeno brez vednosti ženske, je bila zagrožena zaporna kazen do 15 let (David, Fleischhacker in Höhn 1988, 83–6).

Matere so imele ključno vlogo v ohranjanju zdrave, čiste in močne rase. Velik poudarek je bil v nacistični Nemčiji na zdravju in moči ženske (Gupta 1991, 41). Vendar, ženske, ki niso pripadale nemškemu *Volk*-u (narodu) so bile občasno prisiljene prekiniti nosečnost s ciljem, da bi lahko dlje in več časa delale²⁴ (David, Fleischhacker in Höhn 1988, 89–95). Do konca pomladi leta 1933 je bil že sprejet statut, ki je po eni strani prepovedal prostovoljno sterilizacijo, po drugi strani pa je uvedel sterilizacijo, ki je temeljila na evgeniki (Gupta 1991, 41).

Med leti 1933 in 1939 je bilo v Nemčiji izvedenih okoli 5 000 prisilnih splavov. Ženske, ki so bile sterilizirane so bile večinoma delavke, prostitutke, služabnice, neporočene in predvsem Judinje. Vsako odstopanje od norme, je bilo sankcionirano. Ker je večina moških in žensk, ki so bili podvrženi sterilizaciji prihajala iz nižjih razredov, se je posledično ohranjala tudi razredna struktura družbe (Gupta 1991, 41). Zavedati se je treba, da obvezna sterilizacija na eni strani, in prepoved splavov na drugi strani predstavljata dve plati iste javne politike (Gupta 1991, 41) - očistiti in ozdraviti arijsko raso.

Kljub temu, da je vsakršno vmešavanje v preprečevanje zanositve ženske, ki je bila klasificirana prek vednosti kot normalna pripadnica nemške arijske populacije, bilo kaznivo, se je razvijala druga plat medicine - umetno oplojevanje. Dr. Conti, minister za zdravje v nacistični Nemčiji, je imel posebno vlogo v specifični demografski politiki, ki so jo izvajali, podprti s strani ekspertov producirani vednosti. Namreč, vse ženske, ki so bile samske, in so ustrezale določenim normam, bi lahko bile umetno oplojene. Himmler je bil glede takšne ideje zelo zadržan. Poleg dr. Contija so julija leta 1941 v Berlinu konferenci SS-a, obravnavali takšno metodo, ki bi omogočila hitreje razmnoževanje pravih pripadnikov arijske rase²⁵ (Hillel in Henry 1976, 82–3).

²⁴ Kot vidimo ni bila edina racionalnost ta, da se mora ohraniti čistost arijske rase. Tudi delovna zmožnost je bila zelo pomembna.

²⁵ Podatkov o tem, do katere mere se je potencialno razvila takšna praksa, ni (Hillel in Henry 1976, 83). Vendar je zelo zanimiva in intrigantna zgodba, da so že v času nacizma razmišljali o umetnem oplojevanju žensk. Himmler naj bi sam tudi razmišljal o možnosti umetne oploditve; vendar zgolj poročenih žensk in seveda pripadnic arijske rase (Thompson 1971, 77).

Kar se tiče družine, je neomadeževanost, čistost in zdravje (arijskih) družin bila vedno prisotna v javnih politikah nacističnega režima po prihodu na oblast. Družina, nuklearna družina je bila vložek v boju oblasti proti degeneraciji in mešanju ras²⁶. Družina je (p)ostala svetinja, povečevanje nemške družine pa je bila osrednja skrb zaradi ideala o rasni čistosti. Odstopanja od norme, od seksualnosti, ki je bila regulirana; odstopanja od heteroseksualnosti in seksa po poroki je bilo sankcionirano. Prisotnih je bilo veliko disciplinarnih tehnik oblasti, s katerimi so mladi pripadniki arijske rase, trenirali telo in se pripravljali na »normalno« seksualno življenje (Timm 2002, 228–9). Prostitucija je bila prepovedana, vendar kot smo videli, je pred izbruhom druge svetovne vojne in v vojnem času prostitucija postala sprejeta. Za moške (posebej vojake) je postalo skoraj obvezno, da so obiskovali prostitutke (Timm 2002, 223–4).

Treniranje telesa naj bi pomagalo mladim Nemkam in Nemcem v boju proti deviantnemu seksualnemu obnašanju. Aktivna regulacija spolnosti prek osredotočanja na družine in na rasno čistost; eksplicitno definiranje zdravega in normalnega seksa, je bila ena izmed idej evgenikov, biologov in preostalih ekspertov rasne znanosti²⁷, ki naj bi pripomogla k uspešnemu boju zoper prostitucijo in spolnih bolezni (Timm 2002, 229).

Seksualni odnos, kljub temu da je bil deklariran in sprejemljiv zgolj po poroki in za gradnjo družine, ter posledično krepitev arijske rase - ni možno izključno povezati z družino. Namreč SS in *Lebensborn* nikakor nista služila za sklepanje zakonskih zvez - program je bil zgolj vpet v racionalnosti o razmnoževanju in krepitvi arijske rase - spolni odnos se ni dogajal po poroki. *Lebensborn* ni bil zadolžen za poroke, temveč za omogočanje razmnoževanja (Hillel in Henry 1976, 50). Ravno tako, že omenjen primer prostitucije oporeka idealizaciji družine in seksa v zakonskem odnosu.

²⁶ Kontekst takšnih praks in idej je bil prisoten že prej v fašizmu. V fašistični Italiji so šli celo tako daleč da so obdavčili neporočene (Mazower 2002, 93).

²⁷ Nemška evgenika ima tudi svojega vidnega člana - Ernst Haeckel je bil tisti, ki je postavil osnove evgenike v Nemčiji. Rasna higiena je termin, ki je bil skovan leta 1895. Hitler je vse te teorije zagrabil. Bolezen arijske rase po prvi svetovni vojni je bila posledica degradiranja arijske rase. Druge rase, predvsem Judi pa so bili tisti, ki so degradirali zdravo telo *Volk-a*, in degradirali arijsko kulturo (David, Fleischhacker in Höhn 1988, 88–9).

Zavedati se je treba heterogenosti polja seksualnosti, ki je, kot smo že rekli, bilo tudi produktivno in ni temeljilo zgolj na represiji spolnosti. Namreč, prostitucija je bila marginalizirana, vendar, se jo je toleriralo zaradi zadovoljitve moških nagonov. Seks je, kljub temu da na deklarativni ravni ni smel biti povezan z užitkom, služil tudi užitku (moških, tudi tistih, ki so bili pripadniki nižjih ras). Celotno področje seksualnosti je bilo, vsaj delno podrejeno vojni ter rasni čistosti. Boj zoper prostitucijo in spolnih bolezni je od začetka vojne dobil popolnoma novo dimenzijo, ki je imela svoje mesto znotraj nacističnega dispozitiva. Ob tem da se je toleriralo prostitucijo, fokus ni bil zgolj na iztrebljanju in sterilizaciji tistih, ki so imeli spolne bolezni. Šlo je za kontrolo in regulacijo področja, ne pa za prepoved (Timm 2002, 228).

Poleg tega nacistični zdravniki niso zgolj sterilizirali bolne, ženske pripadnice nižjih ras, temveč so tudi spodbujali razmnoževanje arijske rase. Tako je nastal program *Lebensborn*, kjer so spodbujali pripadnike SS-a, da so imeli otroke z ženskami arijske rase. Regulacija zdravja je bila ključna za naciste (Grodin in Annas 2007, 638). Produktivnost in spodbujanje seksualnosti je, kot vidimo vedno bila prisotna. Prakse nacističnega dispozitiva niso zgolj omejevala in prepovedovale; temveč se je tudi ustvarjal in omogočal razvoj življenja zdravim in normalnim pripadnikom arijske rase.

Skrb za rasno higieno in spodbujanje reprodukcije arijskih mater je šla celo tako daleč, da so, ob koncu 30-ih let 20. stoletja moški, pripadniki arijske rase, ki niso imeli žena ali otrok, bili v možnost da s pomočjo oblasti, najdejo partnerko in spočnejo otroka; seveda spočnejo otroka z ženskami, pripadnicami arijske rase. Ženske, ki so zanosile so lahko čakale na rojstvo otrok v posebnih materinskih domovih, ki so jih nacisti ustanovili že v sklopu programa *Lebensborn* (Gupta 1991, 41). Še enkrat več primer produktivnosti ter pozitivnega odnosa do seksualnosti - seveda zgolj za s pomočjo vednosti določeno zdravo arijsko raso.

SS in Himmler so imeli največ vloge v tem, da je prostitucija postala več kot zgolj sprejeta. Prostitucijo so razumeli kot nujnost, kot potrebo moških da zadovoljijo svoje gone, ter kot neko rešitev da ne pride do »bolezni«, kot je homoseksualnost. Oblast je ustanavljala bordele za vojake in ostale Nemce. Tudi poligamija je postala sprejemljiva - Himmler je leta 1939

pozival vse rasno čiste Nemce, da je zares domoljubni čin spočeti otroka izven zakona (Timm 2002, 223–4).

Annas (2009, 37) nekoliko poenostavljeno zapiše univerzalno racionalnost, ki je stala za nacistično evgeniko in rasizmom - nekatera življenja niso vredna; zaradi tega je možno določen del populacije sterilizirati in po tem še evtanazirati. Veliko je bilo tudi praks, ki nikakor niso bile enoznačne - takšen je primer že analizirane prostitucije. Pa tudi odnos do splava je bil zelo ambivalenten - vse tehnike in prakse so imele podporo v normativnih aktih – kljub razvoju vednosti, ki je utemeljevala takšne prakse, je bilo zelo težko določiti kdo je bolan, kdo je pravi pripadnik arijske rase, koga je treba sterilizirati, komu je treba omogočiti pogoje za razvoj življenja. Takšna zmeda je najbolj očitna v rasnih zakonih in težavah z opredelitvijo kdo je (biološko, rasno gledano) Jud.

3.2 Ideal ženske in ideal moškega

Nacisti so ženskam v družbi namenili zgolj eno poglobitno vlogo - vlogo matere. To, da so ohranjale *Volk*, je moralo biti največje zadovoljstvo in največja čast ženskam (Gupta 1991, 40). Ženske so v nacistični predstavi vedno bile povezane z biološko reprodukcijo. Ena skupina žensk je morala biti onemogočena da rojeva otroke. To so bile pripadnice »nižjih« ras (Judinje, Ciganke, Slovanke) - zaradi tega so morale biti tudi ločene od zdrave populacije. Po drugi strani pa so obstajale ženske/matere, ki so bile pripadnice arijske rase in so zaradi tega morale biti spodbujane da rojevajo in skrbijo za reprodukcijo nemškega naroda (Gupta 1991, 40).

Nacisti so po eni strani spodbujali rojevanje otrok - vendar zgolj tistih, ki bi bili potomci arijske rase. Spodbujanje natalitete med nacisti je vedno bilo ujeto tudi v onemogočanje (ponovnega) rojevanja ne-arijskih mater (žensk). Matere so bile tiste, ki so lahko bile obtožene za »rasno degeneracijo«, a so vseeno skrbele za reprodukcijo arijske rase (Gupta 1991, 40).

Matere, ki so rojevale otroke, pripadnike arijske rase²⁸, so imele davčne olajšave, medalje in druge privilegije. Uveden je bil celo poseben kredit mladoporočenim parom, ki je omogočal ženskam, da so rojevale in jim ni bilo treba delati. Edina skrb za ženske, pripadnice arijske rase je bila skrb za ohranjanje zdravja arijske rase (ne mešanje z drugimi rasami) in njena reprodukcija (Gupta 1991, 40–1). Erotiziranje žensk je bilo nedopustno; ženskost, vloga žensk se je skrčila zgolj na vlogo matere, kjer ni bilo nobenega seksualnega užitka, temveč je služila zgolj biološki reprodukciji arijske rase. Nemška ženska je bila mati in gospodinja (Timm 2002, 229).

Ženske so bile vedno ene izmed žrtev nacizma²⁹. Pogosto so bile diskriminirane, saj so morale biti doma in skrbeti za otroke. Ideal materinstva je postal zelo močan. Nacisti so celo v letih 1935–1936 uvedli otroške dodatke. Poleg različnih programov za dvig natalitete, za doseganje rasne regeneracije je obstajal tudi niz različnih praks in pa tudi javnih politik, ki so bili usmerjeni v smeri preprečevanja rojevanja. V dobrih 12 letih (1933–1945) je bilo več kot 200 000 žensk steriliziranih na »znanstveni« podlagi (evgenika) (Bock 1994, 110–112).

Prostitucija, kot smo videli, je bila selektivno in odvisno od časa, dovoljena, kljub temu da je družina, zdrava in čista nemška družina z veliko otrok, bila predstavljena kot ideal skozi propagandni stroj. Vendar zgolj za moške, še pomembneje, za tiste prave in najboljše moške. Očitno je, da je ideal moškega, bil nadrejen idealu ženske.

Ozrmo se še na vlogo moškega v nacističnem dispozitivu. Golo moško telo je postalo nacistični ideal. Moško tovarštvo je predstavljalo osnovo Tretjega rajha. Trening in discipliniranje moškega telesa, pripravljanje na vojno; samoomejevanje ter grajenje tovarštva med moškimi telesi - vse to je bilo del nacističnega dispozitiva. Aktivno moško telo, ki je podrejeno višjemu idealu je bila osnova za korak naprej od buržoazije in njene dekadence³⁰.

²⁸ Tovrstne prakse niso novost. V Franciji so podobne prakse bile prisotne že po prvi svetovni vojni (Mazower 2011, 97–8).

²⁹ Moški so bili tisti, ki so imeli zgodovinsko vlogo v nacistični Nemčiji. Po letu 1933 je večina žensk izgubila službe v javnem sektorju; sploh pa tiste, ki so bile na vplivnih položajih. Tudi krediti, ki so bili namenjeni novim zakoncem so bili ena od praks, kako ženske izvzeti iz delovnega procesa (Crew 1994, 14–15). Vsekakor so pa ženske, pripadnice arijske ali drugih ras, bile podvržene seksistični in rasistični obravnavi v Tretjem rajhu (Crew 1994, 16).

³⁰ Za nacistični ideal moškega telesa obstajal zgolj če je bil podrejen kolektivu. Ni bilo prostora za individualizem. Šlo je tudi za organsko povezanost s preteklostjo in ideali iz zgodovine. Povezave z zgodovino so bile značilnost novega človeka, nadčloveka. Novi ideal moškega človeka je temeljil na boju proti buržoazni dekadenci (Mosse 1996, 164).

Tako je Hitler (in tudi Mussolini) prevzel idejo o nadčloveku in jo podredil nacionalističnemu in rasističnemu idealu (Mosse 1996, 160–3).

Slika *Der Zeitungsleser* (*Starec, ki bere časopis*), ki jo je naslikal Otto Kirchner, je upodobitev sanj nacistov o idealnem nemškem moškem. Na sliki je moški z modrimi očmi, visokim čelom, brki; v tradicionalni nemški obleki in klobukom; v rokah drži časopis: *Völkischer Beobachter*, režimski časopis. Jasno je prikazano, da zdrav moški Nemec, verjame oblasti (Mitrović 2011, 206–8).

Ideal družine je sporen še iz enega vidika. Namreč, še v času Weimarske Nemčije, so pripadniki SA-a morali izbirati med življenjem moških in bojem za stranko, ter na drugi strani med družinskim življenjem. Mladi dečki so najprej postajali člani moških organizacij (*Hitler Jugend*). Zaradi poveljevanje moškega, moškega telesa in tovarštva med moškimi, je ideal družine (ki so ga nacisti ravno tako propagirali) bil vedno v napetosti z *Männerbund*, bratstvom oziroma združevanjem moških³¹ (Mosse 1996, 165–6).

Moško telo se je moralo prek različnih oblik regulacije ter disciplinskih praks ohranjati zdravo. Zavedati se je treba, da je Nemčija v 30-ih in začetku 40-ih let imela zelo močno antitobačno propagando. Prepovedi oglaševanja tobačnih izdelkov, prepovedi kajenja v javnih prostorih, določene restrikcije na prodajo tobačnih izdelkov ženskam - vse to je spadalo v nacistično politiko. Že takrat so v Nemčiji prišli do ugotovitev, ki so kazale na povezave med kajenjem in pojavom pljučnega raka³² (Proctor 1996, 1450).

Kljub propagandi je antitobačna politika nacistov, vsaj v prvih šestih letih režima, bila neuspešna (Proctor 1996, 1450). Zvišanje davkov na tobačne izdelke je vsekakor prispevalo tudi veliko denarja v blagajno, kar je postalo pomembno v času vojne. *Luftwaffe*³³, pošte, NSDAP, vladni uradi - vsi so imeli ob koncu 30-ih let že prepoved kajenja na delovnem mestu. Leta 1939 pa je tudi Himmler prepovedal kajenje na delovnem mestu za oficirje SS (Proctor 1996, 1450-1).

³¹ Ta napetost se razreši na način, da se ženskam podeli eno in edino vlogo - vlogo matere in žene. Moški pa je bil tisti, ki je bil aktiven, ki se je aktivno udeleževal in z discipliniranjem telesa podrejal oblasti (Mosse 1996, 167).

³² Veliko uglednih nacistov je nasprotovalo kajenju; Hitler, Franko in Mussolini so bili nekadilci; medtem ko so Stalin, Churchill in FDR bili kadilci (Proctor 1996, 1450).

³³ *Luftwaffe* - nemško vojno letalstvo, del *Wehrmachta*, v času nacizma.

Da bi lažje razumeli to razmerje med zamišljanjem vloge ženske in moškega v družbi, dve predstavi, ki sta bili diametralno nasprotni, se ozrimo zopet na kratko na umetnost, ki je nastajala v času nacizma. Mislimo na kip, ki ga je za novo zgradbo predsedstva vlade Rajha, oblikoval Arno Becker. Gre za kip, ki nosi ime »*Partei*« (Partija). Ob poznavanju nemškega jezika, vemo da je partija ženskega rodu (*die Partei*). Zanimivo je, da je kip predstavljal moškega, idealnega moškega nacizma: široko oprsje, dolg vrat, široka ramena, spodnji del telesa pa je bil narejen po vzoru iz antike. Partija, beseda, ki je ženskega rodu, je bila predstavljena kot idealni moški. Jasno kaže na večvrednost moškega telesa v primerjavi z ženskim (Mitrović 2011, 229–30).

3.3 Nürnberški zakoni

Poleg vseh že zgoraj omenjenih praks, ki so bile utemeljene v vednosti in je ta vednost omogočala izvajanje oblasti, po drugi strani, pa se je takšna vednost razvijala iz potreb oblasti, je treba izpostaviti da so (skoraj) vse prakse bile tudi kodificirane v različnih pravnih normah. Zaradi tega je nujno omeniti še rasne zakone, ki so bili sprejeti 15. septembra 1935 v Nürnbergu tekom 7. zasedanja NSDAP-a³⁴ (20th Century History 2014). Dva rasna zakona, ki sta bila sprejeta 15. septembra, ter Direktiva, ki je bila izdana 14. novembra 1935 so tvorili osnovo za preganjanje vseh ne-arijcev: Judov, Romov, Slovanov. Zelo je pomembno, da sta zakona (skupaj z direktivo) urejala tudi področje seksualnosti in zdravja.

Prvi zakon, ki je bil sprejet v Nürnbergu je bil *Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre* (Zakon o zaščiti nemške krvi in nemške časti). V 1. odstavku 1. člena Zakona je govor o tem, kdo se sme med seboj poročati. Poroke, oziroma zakonske zveze so med Judi in Nemci prepovedane. Še bolj pomembna je dikcija »poroke med Judi in subjekti države nemške ali podobne krvi so prepovedani« (Reichstag 1935a, Zakon o zaščiti nemške krvi in nemške časti, 1. čl.). Se pravi da Judi niso bili več razumljeni kot subjekti, ki imajo znotraj države zagaranirane določene pravice in svoboščine.

³⁴ Nürnberški zakoni bodo analizirani predvsem, ker gre za vpis regulacije področja seksualnost, ki je utemeljeno v vednosti (vendar, kot bomo videli, tudi zelo problematično) v normativne akte.

Poleg te določbe je zelo pomembno izpostaviti tudi še eno prepoved. Poleg prepovedi sklepanja zakonske zveze med Judi in »subjekti države nemške ali podobne krvi« (Reichstag 1935a, Zakon o zaščiti nemške krvi in nemške časti, 1. čl.) je v 2. členu Zakona o zaščiti nemške krvi in nemške časti prepovedan tudi kakršenkoli izven zakonski seksualni odnos »med Judi in subjekti države nemške ali podobne krvi« (Reichstag 1935a, Zakon o zaščiti nemške krvi in nemške časti, 2. čl.). Ta določba kaže na obsesijo in popolnoma novo racionalnost oblasti - namreč skrb za novo polje, polje seksualnosti, ki mora biti regulirano z različnimi tehnikami in praksami, končno pa tudi z zakoni. To vsekakor govori v prid temu, da je nacistični dispoziv vseboval veliko elementov biopolitične regulacije; skrbi za življenje in omogočanje pogojev za obstoj in napredek nemške populacije.

3. člen Zakona o zaščiti nemške krvi in nemške časti še dodatno zakomplicira zadeve, saj prepoveduje Judom da zaposlijo v svojih domovih ženske mlajše od 45 let, ki so »subjekt države in nemške ali podobne krvi« (Reichstag 1935a, Zakon o zaščiti nemške krvi in nemške časti, 3. čl.). To niti ni veliko presenečenje. Se pravi, gre predvsem za skrb, da moški Jud ne bi niti slučajno prišel v stik z Nemko, zdravo in pravo pripadnico nemške populacije. Strah pred tem, da bi Nemka zanosila z Judom je, kot že prej zapisano, bila velika skrb. Nemke so morale zanositi z arijcem, po možnosti z rasno najboljšim (zaradi tega se začne izvajati tudi program *Lebensborn*; o tem več v nadaljevanju). V tem duhu je treba tudi interpretirati 3. člen Zakona o zaščiti nemške krvi in nemške časti- namreč, gre za skrb pred tem, da bi moški Jud imel možnost da ima seksualni odnos z Nemko, in bi pri tem Nemka zanosila. Zaradi točno določene starostne meje 45 let (in tudi izhajajoč iz predhodnih podpoglavij), je smiselno sklepati da je naciste predvsem skrbela možnost, da bi Nemka zanosila z Judom.

Drugi rasni zakon se je nanašal na državljske pravice – *Reichsbürgergesetz* (Zakon o državljanstvu). Ta Zakon ne ureja področje seksualnosti, temveč ureja vprašanja državljanstva ter kdo je subjekt nemške države. V 1. odstavku 1. člena Zakona o državljanstvu je eksplicitno napisano, da je subjekt države človek, ki »uživa zaščito Nemškega Rajha« in ima določene dolžnosti do države (Reichstag 1935b, Zakon o državljanstvu, 1. čl.). V prvem odstavku 2. člena je zadeva še nekoliko bolj zakomplicirana. Kriterij, kdo je pravi pripadnik nemške nacije, arijske rase, je zaostren. Pravi državljani Rajha je nekdo, ki ima nemško ali

podobno kri in s svojim obnašanjem lahko dokaže, da je zmožen in pripravljen služiti nemški naciji in Rajhu (Reichstag 1935b, Zakon o državljanstvu, 2. čl.). Takšna formulacije omogoča tudi da se razume, kako so nacisti utemeljevali svoje programe sterilizacije in evtanazije (ki bo analizirana v nadaljevanju). Če nekdo, kljub temu da je rasno »čist«, da je pripadnik arijske rase, še vedno ne sodi nujno v nemško populacijo, ki jo je treba ščititi in ustvariti pogoje za življenje. Če to razumemo, potem ni več nobene dileme, da so nacisti imeli kljub zelo ostrim rasnim določitvam še vedno možnost, da se znebijo nepravih pripadnikov nemške populacije³⁵.

Kljub vsem tem določitvam v zgoraj navedenih zakonih, je še vedno obstajalo veliko vprašanje - kdo je Nemec, kdo je Jud? To vprašanje je bilo v središču pozornosti in kot bomo kasneje videli, te določitve nikakor niso bile enoznačne, kot so to nacisti poskušali narediti z Direktivo, oziroma Uredbo, *Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz* (Prva uredba Zakona o državljanstvu), ki so jo izdali 14. novembra 1935. Ta direktiva, ki je služila kot dopolnitev Zakona o državljanstvu, je določala v 1. odstavku 4. člena, da Judi niso državljani Rajha. V 2. odstavku 4. člena Uredbe je tudi zapisano da gredo vsi Judi, ki so bili javni uslužbenci, z 31. decembrom 1935 v pokoj (Reichstag 1935c, Prva uredba Zakona o državljanstvu, 4. čl.). Izjema so bili vojaki, ki so služili v Veliki vojni, vendar jim je napredovanje bilo onemogočeno.

Očitno da so že leta 1935 vojaki postali izjema; potreba po vojakih zaradi bližajoče se vojne je bila pomembnejša kot katerakoli ohlapna in ne v vednosti utemeljena, definicija judovstva.

Celoten 5. člen se je ukvarjal z vprašanjem - kdo je Jud. Uvedene so bile različne kategorije ljudi, s katerimi naj bi se olajšalo podeljevanje državljanstva. 1. odstavek 5. člena je opredelil, da je Jud vsakdo, čigar »vsaj trije stari starši so bili čisti Judi (rasno gledano)« (Reichstag 1935c, Prva uredba Zakona o državljanstvu, 5. čl.). Kriterij za čistokrvnost, oziroma rasno pripadnost, pa je pripadnost judaizmu (Reichstag 1935c, Prva uredba Zakona o državljanstvu,

³⁵ Tudi Foucault piše o tem, da je za nacizem vedno bilo značilno to protislovje. Ne samo da morajo biti druge rase uničene, temveč tudi arijska rasa mora biti izpostavljena smrtni nevarnosti; oziroma, da bodo tisti deli arijske populacije, ki ne ustrezajo normi, odmrli in se bo arijska rasa dejansko vzpostavila kot superiorna rasa (Foucault 2003, 259–60). Tudi lastna rasa se mora čistiti, in na takšen način se dejansko tudi krepi. To je ultimativna sprega med suvereno oblastjo in biopolitično regulacijo. Oziroma, s tem, ko se je nemška nacija čistila od svojih nepravih elementov, je postajala močnejša.

2. čl.). Kar je že v začetku sporno - namreč, kot kriterij za rasno čistost je vzeta pripadnost religiji. Vidna je velika zagata nacistov; kljub rasni znanosti, evgeniki, je kriterij še vedno bila verska pripadnost, ki nima veze z raso (kljub temu da je judaizem rodovna religija Smrke 2000, 170–1).

2. odstavek 5. člena Prve uredbe Zakona o državljanstvu govori o tem, da je Jud vsakdo, čigar vsaj dva stara starša sta bila čista Juda; če je oseba v trenutku objave te Uredbe pripadala judaizmu; ali če je oseba bila poročena z Judom/Judinjo v trenutku, ko je objavljena Uredba ali po tem; ali če je ta oseba potomec/potomka zakonske zveze z Judom; ali če je ta oseba rojena, kot plod izven zakonske zveze z Judom/Judinjo (Reichstag 1935c, Prva uredba Zakona o državljanstvu, 5. čl.).

*Mischlinge*³⁶, mešanci, so bili tiste osebe, ki jim je vsaj en, ali dva stara starša bila Juda (Reichstag 1935c, Prva uredba Zakona o državljanstvu, 2. čl), ta oseba pa ne izpolnjuje kriterije v 5. členu, 2. odstavek. Tako je nastala čista zmeda; veliko kriterijev je bilo uvedenih, da bi se olajšalo kategoriziranje Judov. Vendar, že takoj je očitno, da kriterij za pripadnost rasi, ali pa pripadnost novi kategoriji ljudi - *Mischlinge*, ni temeljila na bioloških kriterijih, podprtih s strani vednosti; ključni kriterij je bila verska pripadnost, in pa biti potomec/potomka nekoga, ki je bil čisti Jud/Judinja. Čisti Jud/Judinja pa je bil nekdo, ki je izpovedoval judovsko vero (Reichstag 1935c, Prva uredba Zakona o državljanstvu, 2. čl.).

Lahko se ozremo tudi na klasifikacijo ljudi, ki je za to Uredbo značilna. Klasifikacija ima vedno oblastni učinek in proizvaja svoje kategorije (Foucault 2004, 201). Tako je ljudem, oziroma populacijam, že zaradi tega, ker so bili razvrščeni v nove kategorije ljudi, bil pripisan status »več« ali »manj« vrednosti. *Mischlinge* in Judi so bili, že ker so pripadali določeni kategoriji (kategorije naj bi temeljile na znanstvenih spoznanjih, vendar kot smo videli, temu ni bilo tako), razumljeni kot manjvredni. Nova kategorizacija je tudi dejansko proizvedla nove ljudi - *Mischlinge* pred tem niso obstajali. Proizvedena je bila nova populacija, ki bo, kot bomo videli kasneje, imela zelo protisloven in dvoumen položaj znotraj dispozitiva.

³⁶ *Mischlinge* so se dalje delili na pol in četrt-Jude (Rigg 2009).

4 LEBENSBOHN

Nemški evgeniki, biologi, zdravniki, so bili tisti, ki so omogočili širitev nacističnega dispozitiva na nova področja regulacije življenja populacij, ki so živele v Nemčiji ter okupiranih državah. Dr. Fritz Lenz, biolog, ki je trdil, da je nacizem »uporabna biologija«, je prišel do zaključka, da je skoraj tretjina prebivalcev, ki živijo v Nemčiji raso inferiorna in je zaradi tega nujno začeti s programi in praksami sterilizacije³⁷. Medicina in biologija sta bili znanosti, ki sta zelo hitro našli skupni jezik z nacizmom (Bergman 2011, 2).

Znanstveniki so prišli do zaključka, da so germanska plemena superiorna, medtem ko so vse ostale rase bile označene za manjvredne. Darwinova teorija je prišla zelo prav nemškemu biologu, evgeniku, zdravniku - njegovo idejo so uporabili tudi na ljudeh. Najmočnejši so tisti, ki preživijo; ker je arijska rasa najbolj čista in najmočnejša, bo le-ta preživela. Iz ideje gradnje nemške nacije, ki je nastala v 18. in 19. stoletju, je v času nacizma prišlo do tega, da se je ta gradnja, ta projekt gradnje spremenil v projekt uničenja vseh drugih »inferiornih« ras (Bergman 2011, 2).

Program *Lebensborn* (»vir življenja«) je imel dva zastavljena cilja: povečati število »rasno« čistih Nemcev in po drugi strani povečati kvaliteto nemške populacije, pravih pripadnikov arijske rase (Bergman 2011, 1; Hillel in Henry 1976, 29). Projekt od strani Himmlerja in Heydricha vodenega SS-a, je vseboval idejo, da Nemci, ki so pripadniki arijske rase in zaradi tega superiorni nad vsemi ostalimi, ravno tako potrebujejo superiorne ljudi, ki bodo vodili superiorno raso (Bergman 2011, 1).

³⁷ Dr. Wilhelm Schallmayer je bil eden izmed prvih znanstvenikov, ki so se zanimali za raso čistost in preprečevanje reprodukcije inferiornih ras (Bergman 2011, 3).

Celoten program je imel temelje v evgeniki - cilj je bil biološka reprodukcija arijske rase. Pripadniki SS-a so bili razumljeni kot biološko superiorni, zato je imel ta program za cilj omogočiti biološko reprodukcijo članov SS-a z ustreznimi potencialnimi materami. Program je omogočal socialno pomoč družinam pripadnikov SS-a; pomoč »biološko superiornim« otrokom. Cilj je bil razširiti materinstvo na biološko ustrezne ženske, ki bodo lahko postale matere s pomočjo pripadnikov SS (Thompson 1971, 54).

Lebensborn Eingetragener Verein (Registrirana družba *Lebensborn*) je bil ustanovljen 12. decembra leta 1935. Najprej je bila namenjena zgolj zaročenkam, ženam, prijateljicam SS-oficirjev in policistov. Pod okrilje te družbe so spadale klinika za ženske in tudi otroške jasli. Na začetku novoustanovljeni zavod, znotraj katerega so izvajali program, ni bil nič posebnega. V tistem času je bilo v Nemčiji veliko podobnih zavodov, ki so skrbeli za noseča dekleta in matere (Hillel in Henry 1976, 39).

Novost je bila ta, da je SS v zavodih *Lebensborn* omogočal dekletom, da so rojevala nezakonske otroke, ki so potem postali del organizacije SS in je SS tudi poskrbel za njihovo posvojitev (Hillel in Henry 1976, 39). Otroci so postali popolnoma enakovredni otrokom rojenim v zakonskih zvezah, medtem ko nezakonski otroci, rojeni na drugih klinikah, v katerih so skrbeli za noseča dekleta in matere, nikoli niso postali enakopravni ostalim otrokom (Hillel in Henry 1976, 67). Za otroke, ki so bili rojeni v programu *Lebensborn* in ki so bili nezakonski potomci SS-ovca in določenega, vnaprej preverjenega dekleta, so bili pod oskrbo države in SS-a (Hillel in Henry 1976, 70). Dekleta-matere so odločala o tem, ali bodo otroke vzgajale same ali pa bodo to prepustile SS-u (tako so otroci postali *SS-Kind*) (Hillel in Henry 1976, 45).

Celoten program *Lebensborn* je temeljil na ideji, da se podrejene in manj vredne rase hitreje razmnožujejo (Bergman 2011, 1). Izhajajoč iz tega, so deklicam že v mladosti pripovedovali o dolžnosti, ki jo imajo do Hitlerja in nemške nacije - to je rojevanje otrok. Znotraj programa *Lebensborn* je prišlo do ustanavljanja hiš, kjer so ženske lahko živele do rojstva in po njem. V programu *Lebensborn* je bilo v dvanajstih domovih, ki so bili ustanovljeni za namen prebivanja žensk tekom nosečnosti in po njej, rojenih okoli 12 000 otrok (Bergman 2011, 1–2).

Postopek izbire staršev, ki se bodo razmnoževali in s tem izboljšali kvaliteto ter povečali število pravih, rasno čistih Nemcev, je bil zapleten. Predpisani so bili točno določeni kriteriji. Zagata je bila v tem, da je zelo malo odraslih Nemk in Nemcev ustrezalo kriterijem, ki so jih postavili s pomočjo biologov, zdravnikov in evgenikov³⁸. Ženske so morale prestati posebne preglede pri zdravnikih iz SS-a. Kriteriji, ki so jih ženske (in moški) morali izpolnjevati so bili sledeči: višina, stoje in sede, oblika in velikost lobanje, barva ter oblika oči, oblika nosu, dolžina rok in nog, oblika ustnic, barva kože, barva las. Poleg vseh teh kriterijev so vse ženske morale imeti potrjeno o tem, da v njihovi družini ni bilo nobenih fizičnih ali mentalnih bolezni. Če je ženska uspela prestati vse teste in je ustrezala vsem kriterijem, je potem sledila še zadnja stopnica - družinsko drevo, v katerem se vidi, da ženska nima nobene slovanske ali judovske krvi (družinsko drevo je moralo segati vse do leta 1750) (Bergman 2011, 2; Hillel in Henry 1976, 24–5). Noben član SS-a se ni mogel poročiti, vse dokler ni bila pregledana celotna zgodovina njihovih partnerk (Thompson 1971, 65).

Vendar so imeli moški pripadniki SS-a, torej najbolj čisti del arijske rase, drugačna zanimanja - zanimali so se predvsem za ženske, ki niso ustrezale predstavi o izgledu ženske, pripadnici arijske rase (Hillel in Henry 1976, 48). Moški znotraj SS-a so bili nedisciplinirani - niso se držali navodil. Na ravni praks so velikokrat imeli spolne odnose z nearijskimi dekleti. Kljub temu, da so bili nacisti zelo oprezni na področju seksualnosti ter so malo stvari prepuščali slučaju, so določene SS enote prizadele spolne bolezni, sploh v Franciji januarja leta 1943, ko je bilo zabeleženih 7000 primerov (Hillel in Henry 1976, 71).

Leta 1936 so zavodi *Lebensborna* začeli doživljati razcvet. Prišlo je do reorganizacije. Vsak zavod je imel ravnatelja-zdravnika, glavno medicinsko sestro, tajnika ter vodjo administracije. Prvi zavodi *Lebensborna* so bili Steinhöring, Wernigerode, Klosterheide, Bad Polzin³⁹ (Polszyn Zdroj) (Hillel in Henry 1976, 43–4).

³⁸ Da ne bi mislili, da so takšne prakse začeli izvajati šele nacisti, je vredno spomniti, da je že leta 1871, se pravi ob združitvi nemških dežel v eno državo, politik in znanstvenik Rudolf Virchow naročil, da se naredi statistika med šolskimi otroki o tem, kakšne barve so njihovi lasje, oči in kakšne barve je njihova koža. Raziskavo so izvajali kakšnih deset let. Cilj je bil izvedeti, koliko je otrok, ki imajo modre oči, plave lase in svetlo polt. Pričakovali so, da bo takšna velika večina otrok, vendar so bili rezultati popolnoma drugačni. Zgolj manjšina otrok (s severa Nemčije) je za prednike imela pripadnike nordijske, arijske rase. Zanimivo je, da je Virchow želel takšno statistiko narediti med vojaki, vendar za to ni dobil dovoljenja (Hillel in Henry 1976, 18–19).

³⁹ Ravno tako velja spomniti, da je SS želel in spodbujal vojake in oficirje SS-a, da imeli seksualne odnose z Norvežankami. Norveška kvizlinška vlada je celo pomagala Himmlerjevemu načrtu o načrtovanju razmnoževanju

Zmotno je misliti, da so bile vse ženske v zavodih *Lebensborn* enako obravnavane. Nekatere nove matere so bile primorane že zelo kmalu po porodu zapustiti zavod, medtem ko so druge lahko ostale v zavodu dlje časa po porodu. Kriterije za različno obravnavo je težko najti; po vsej verjetnosti jih je bilo več. Rasni (rasistični) kriteriji so bili zagotovo pomembni (tista dekleta-matere, ki so bolj ustrezale normam so lahko dlje časa ostale); osebni razlogi vodstva določenega zavoda; in končno tudi prostorska stiska - med leti 1940 in 1944 so imeli namreč v enem zavodu približno 500 rojstev na leto, zaradi česar so noseča dekleta velikokrat pošiljali tudi v Belgijo, Avstrijo, Norveško (Hillel in Henry 1976, 51–2).

Nacisti so z *Lebensbornom* poskušali povečati število novorojenih, raso čistih otrok. Moške so, kljub temu, da so že bili poročeni, spodbujali k temu, da sodelujejo v projektu (Bergman 2011, 3). Poleg tega je bilo okoli 250 000 otrok ugrabljenih iz okupiranih držav. Ti otroci so bili poslani v Nemčijo in tam germanizirani (Bergman 2011, 3).

Vredno je pripomniti, da se je znotraj SS-a pojavila tudi ideja, da se začnejo ustanavljati novi zavodi, ki bodo »pol kasarne, pol javne hiše« (Hillel in Henry 1976, 93). V tem primeru se nam razgrne nova razsežnost - discipliniranje teles in reguliranje seksualnosti znotraj ene institucije. V takšnih zavodih naj bi delala dekleta, ki so prej bile pomočnice v zavodih *Lebensborn*, preden bi začele delati v novih zavodih, pa naj bi se veliko ukvarjale s športom (Hillel in Henry 1976, 93).

arijskih ljudi. Šlo je za proces sistematičnega in zelo ekstremnega »družbenega inženiringa« (Davies 2010, 120–1).

5 PROGRAM T-4

Če govorimo o različnih praksah in programih, kjer na delu lahko identificiramo thanatopolitiko, potem se je nujno ustaviti pri programu T-4. Celoten program je dobil naziv *Aktion T-4* (Hinz-Wessels in drugi 2005, 79) in se je začel izvajati leta 1939. V njem so sodelovali različni znanstveniki, predvsem zdravniki. Program je takšno ime dobil, ker je imela birokracija za ubijanje središče na Tiergartenstrasse 4 (Dunstan in Williams 2012, 63). Dr. Werner Heyde je vodil oddelek za medicino, medtem ko je organiziranje in samo administracijo vodil dr. Gerhard Bohne⁴⁰ (Goñi 2006, 275–76).

Že leta 1933 so nacisti zapovedali obvezno sterilizacijo; vendar zgolj tistih, za katere so sumili, da so oboleli za dednimi boleznimi. Bolezni, ki so jih šteli za dedne so bile: shizofrenija, epilepsija, manična depresija, slepota, gluhoti, alkoholizem, nepravilnosti na telesu, itd. Okoli 2 milijona ljudi je bilo prisilno steriliziranih (Goñi 2006, 275). Ta pohod nove racionalnosti v izvajanju oblasti; biološke utemeljenosti za izvajanje systemskega nasilja nad prebivalstvom je, vsaj delno tudi rezultat vzpona evgenike⁴¹. Evgenika je v prvi tretjini 20. stoletja bila priznana znanost v Severni Ameriki in tudi v Evropi. Največji inštitut, na katerem so se ukvarjali z evgeniko je bil *Kaiser Wilhelm*, najbolj prestižna medicinska fakulteta v Nemčiji. To ustanovo je vodil Švicar Ernst Rudin (Dunstan in Williams 2012, 63).

Nacisti so se trudili pridobiti soglasje med »biološko« čistimi Nemci za to, da začnejo z industrijskim pobijanjem biološko nezdravih, tistih, ki slabijo arijsko raso. Zaradi tega se je

⁴⁰ Dr. Gerhard Bohne, doktor prava in oficir SS-a, je imel ključno vlogo v programu evtanazije. Dr. Bohne je bil tudi prvi nacistični vojni zločinec, ki ga je Argentina izročila drugi državi (pred tem je Argentina zavrnila izročitev dr. Josefa Mengele-a; Izraelci pa so leta 1960 ugrabili Adolfa Eichmanna) (Goñi 2006, 275; 280).

⁴¹ Med zagovorniki evgenike, je bil tudi John D. Rockefeller. Večino sredstev za največji inštitut, na katerem so se ukvarjali z evgeniko - Kaiser Wilhelm, najbolj prestižna medicinska fakulteta v Nemčiji, je financiral ravno Rockefeller (Dunstan in Williams 2012, 63).

začela širiti propaganda, da je sterilizacija ljudi predraga, da oskrba nezdravih predstavlja prevelik strošek. Odkrili so cenejši način za odpravo bioloških nevšečnosti med Nemci - iztrebljanje (Goñi 2006, 275).

Ideja o evtanaziji in drugih možnih načinih pobijanja mentalno obolelih je bila v Nemčiji prisotna že od samega prihoda nacistov na oblast⁴². Šele julija 1939 pa je Hitler svojemu osebnemu zdravniku in ostalim sodelavcem naročil, naj pripravijo načrt zakona, s katerim bi uzakonili poboje mentalno bolnih in vseh tistih, ki zaradi kakršnihkoli psiholoških motenj ne ustrezajo normam arijskega človeka (Torrey in Yolken 2009, 2). Veliko zdravnikov je na takšen načrt gledalo z naklonjenostjo, čeprav so predlagali tudi status izjeme za vse tiste, ki naj bi opravljali pomembno delo v institucijah⁴³ (Torrey in Yolken 2009, 2).

Ustanovili so 220 sodišč, ki so odločala o tem, ali je določena bolezen psihološke narave in ali je treba osebo usmrtiti zaradi tega, ker predstavlja nevarnost normalni populaciji. Veliko usmrčenih je bilo zapornikov, prostitutk, celo otrok iz sirotišnic. Ko se je začel izvajati program T-4, so najprej ubijali otroke, ki so bili mentalno ali duševno hendikepirani. Kasneje se je program razširil tudi na odrasle, ki naj bi bili bolni in deviantni (Dunstan in Williams 2012, 63–4).

Oktobra 1939 je Hitler odobril program preko katerega so bile v vseh mentalnih institucijah zgrajene lažne kopalnice. Umori so bili najprej izvršeni s pomočjo ogljikovega monoksida, potem pa s pomočjo bojnega plina (Dunstan in Williams 2012, 63–4). Zapornikom, bolnikom so najprej povedali, da jih peljejo pod prho. Namesto tega so jih peljali v plinske celice. Načrt nacistov je bil, da v okviru tega programa pobijejo 70 000 ljudi, ki so slabili arijsko raso, ki so predstavljali biološko nevarnost znotraj *Volk*-a (Goñi 2006, 276). Ko je program T-4 dosegel svoj cilj - 70 000 umorjenih, se je industrijski način pobijanja z ogljikovim monoksidom ustavil. Do avgusta 1941 je bilo pobitih (po določenih ocenah) 70 273 ljudi (Torrey in Yolken 2009).

⁴² Treba je tudi izpostaviti vpliv kolonializma, oziroma praks in javnih politik, s katerimi so Nemci v današnji Namibiji (nemška kolonija od leta 1883) pobijali pripadniki plemen. Pripadnike črnih plemen so obravnavali kot pripadnike nižje rase (Madley 2005).

⁴³ Zopet, kot že v primerih splava, prostitucije, nujenja seksualnega užitka moškim, ki so jih šteli za pripadnike nižje rase, vidimo, da je tudi tukaj bil prisoten status izjeme.

Preden je prišlo do industrijskega načina pobijanja Judov, so se nacisti začeli ukvarjati z vsemi, ki niso ustrezali predstavi o pravem, zdravem, normalnem pripadniku arijske rase. Hitler je prvič v pismu 1. septembra 1939 (dan napada na Poljsko) dovolil umor mentalno obolelih. Res je, da takšne prakse nikoli niso formalizirane v zakone, vendar se je praksa pobijanja mentalno obolelih začela hitro širiti neposredno po začetku druge svetovne vojne. Oktobra 1939 so vse psihiatrične klinike dobile različne obrazce, ki so jih zdravniki morali izpolniti - vprašanja so zadevala zmožnosti ter duševno stanje pacientov (Torrey in Yolken 2009, 3).

Šest centrov za ubijanje je bilo organiziranih v mestih: Bernburg, Brandenburg, Grafeneck, Hadamar, Hartheim in Sonnenstein (Hinz-Wessels in drugi 2005, 79–80; Torrey in Yolken 2009, 3). Te prakse masovnega pobijanja so nacisti malo pozneje začeli uporabljati za industrijski način pobijanja Judov v koncentracijskih taboriščih. Upravitelji Belzeca, Treblinke, Sobibora so prišli iz programa T-4. Prakse in tehnike pobijanja mentalno bolnih so se v »končni rešitvi« izkristalizirale in izpopolnile (Torrey in Yolken 2009, 3).

Kljub formalni zaustavitvi programa T-4, se je pobijanje mentalno bolnih in vseh, ki zaradi duševnih bolezni niso ustrezali normam in kriterijem arijskega človeka, nadaljevalo tudi po letu 1941⁴⁴. Nekateri psihiatri so nasprotovali pobijanju, vendar jih je veliko tudi po zaključku programa T-4 še vedno sodelovalo ter izvajalo poboje duševno bolnih. Po letu 1941 prešlo na druge tehnike: predvsem na evtanazijo, usmrnitev z injekcijami. Plinske komore so bile poslej bolj v uporabi za industrijski način pobijanja Judov in ostalih nižjih ras v koncentracijskih taboriščih (Torrey in Yolken 2009, 3).

Še ena praksa, ki se je razvila po koncu programa je stradanje bolnikov. Zaradi lakote je umrlo veliko bolnikov, vendar je tudi znotraj te prakse obstajala razlika. Tisti, ki so bili zmožni delati, so bili namreč deležni prehrane z minimalno kalorijami. Ob tem so tisti, ki niso

⁴⁴ Rdeča armada je leta 1945 odkrila eno od ustanov, kjer so še vedno potekala pobijanja mentalno bolnih in kremiranje njihovih trupel (Torrey in Yolken 2009, 3).

bili delovno sposobni prejemali zgolj zelenjavo. Smrt je bila v veliki meri neizbežna⁴⁵ (Torrey in Yolken 2009, 3).

Če pogledamo, koliko ljudi je bilo umorjenih zaradi duševnih bolezni, številke varirajo. Razpon je nekje med 200 000 in 275 000 pacientov, ki so bili umorjeni v času nacizma zaradi duševnih bolezni ali pa so bili umorjeni, ker so slabili arijsko raso. Znotraj programa T-4 je bilo ubitih okoli 70 000 ljudi, okrog 100 000 ljudi je bilo izstradanih do smrti, preostali pa so umrli zaradi smrtonosne injekcije ali drugih načinov pobijanja duševno bolnih (Torrey in Yolken 2009, 3–4).

Leta 1939 je bilo v psihiatričnih bolnicah zaprtih približno 283 000 pacientov; leta 1945 je bilo to število zgolj 40 000. Veliko duševno bolnih, ki so bili umorjeni so bili tudi pacienti z diagnosticirano shizofrenijo. Obstaja več razlogov, zakaj so masovno pobijali ravno shizofrenike. Najprej, nemški psihiatri in zdravniki so bili prepričani, da shizofreniki niso zmožni delati, po drugi strani pa se je verjelo, da je shizofrenija dedna bolezen. Eden izmed ključnih kriterijev pri izbiri pacientov za umor v času izvajanja T-4 je bila ravno zmožnost dela - tisti, ki niso bili zmožni delati, so bili poslani v plinske celice (Torrey in Yolken 2009, 4).

V letih 1934-1945 je bilo steriliziranih okrog 130 000 duševnih bolnikov, ki so jim nemški psihiatri diagnosticirali shizofrenijo, ravno tako pa je med 100 000 in 130 000 shizofrenikov bilo umorjenih. Prekrivanje med dvema skupinama (steriliziranimi shizofreniki in umorjenimi shizofreniki) je obstajalo; vendar če shizofreniki niso bili Judi, potem je to prekrivanje bilo zelo malo verjetno. Namreč, za ohranitev rasne čistosti, ki je bila glavni motiv in vodilna strategija vseh teh praks, bi bilo nesmiselno ubiti tiste, ki so že sterilizirani in ne bi mogli imeti otrok in se razmnoževati. Izjema so bili Judi, ki so bili po letu 1942 umorjeni, ne glede na to, ali so že bili sterilizirani ali ne. Ocene so, da je bilo umorjenih med 5000 in 7000 Judov, ki so jim diagnosticirali shizofrenijo (Torrey in Yolken 2009, 4).

⁴⁵ Zgovoren je tudi podatek, da je v Hadameru med leti 1942 in 1945 bilo pripeljanih 4817 in od teh je umrlo 4422 pacientov. Več kot 90% zaprtih je umrlo za evtanazijo, zastrupitvijo s plinom ali zaradi stradanja (Torrey in Yolken 2009, 3).

6 NACIZEM - HETEROGENOST PRAKS IN TEHNIK OBLASTI

Na začetku lahko ugotovimo, da konstantno notranje čiščenje nemške populacije in pa hkrati tudi čiščenje ozemlja od drugih populacij - utemeljenih in prek vednosti definiranih (delov) populacij, ki so bile označene za nevarne - odgovarja Osbornovi (1997, 178–9) tezi, da država nikoli ne more neposredno garantirati zdravja, temveč da država, z določeno strategijo, lahko prek tehnik, praks in zakonov ustvarja pogoje, da določena populacija (ali populacije) ostane zdrava. Tako je tudi znotraj nacističnega dispozitiva država skrbela predvsem za to, da pravemu, zdravemu delu nemške populacije omogoči pogoje, da (p)ostanejo zdravi, normalni. Odstraniti je bilo treba vse nevarnosti znotraj nemške populacije; notranje: shizofrenike, alkoholike, invalide, geje; in zunanje: Jude, Slovane, Rome.

Kratka in omejena genealogija nacističnega dispozitiva kaže na to, da je nacistični dispozitiv združeval različne oblike oblasti, kot jih Foucault tudi opredeli. Suverena, disciplinarna in biooblast so bile prisotne v različnih praksah in tehnikah znotraj nacističnega dispozitiva. Če sledimo Foucaultovi ideji, da je suverena oblast delovala (in še vedno deluje) prek prepovedi in zakonov (Lukšič in Kurnik 2000, 160–1), potem elemente suverene oblasti najdemo v različnih praksah in odločitvah, ko je oblast delovala s prepovedjo - prepoved zaposlitve v javnih službah, prepoved sklepanja zakonov.

Določeni deli nemške populacije in tudi drugih populacij (Judi, Slovani, Romi) so bili najprej biopolitično mrtvi in šele nato dejansko umorjeni. Začetek izvajanja programa T-4 lahko pripišemo Hitlerjevemu ukazu in zaradi tega lahko v tem primeru identificiramo tisto, čemur Foucault (2010, 130) pravi »pravica nad življenjem in smrtjo« in jo simbolizira meč. Kot smo

videli, je nacizem v sebi združeval različne oblike oblasti. *Aktion T-4* nikoli ni dobil zakonske podlage; izveden je bil s Führerjevo odločitvijo. Samovoljen poseg v polje življenja pa je po Foucaultu (2010, 129–130) ravno značilnost izvajanja suverene oblasti. Kasneje se razvije celotna birokracija za ubijanje. Vendar je možno začetek izvajanja takšne prakse locirati dokaj natančno ter začetek izvajanja pripisati Hitlerjevi odločitvi⁴⁶.

Disciplinarna oblast se najbolje kaže v praksah in tehnikah v taboriščih in bolnicah. Vendar je še prej potrebno omeniti konstantno treniranje in discipliniranje, predvsem moškega telesa. Discipliniranje moškega telesa se je odvijalo v mladinskih organizacijah ter kasneje v SS-u in vojski. Disciplinarna oblast je vseskozi delovala znotraj nacističnega dispozitiva. Skrb za telo, za posameznikovo telo in to predvsem moško telo, je bila namreč ključna. Moški so vseskozi morali trenirati telo - da bi postali boljši vojaki in boljši moški. Moški, mladi fantje, so morali vedno biti včlanjeni v različne mladinske organizacije, kjer se je skrbelo za discipliniranje in normaliziranje telesa. Takšne prakse so šle celo tako daleč, da so vojaki imeli kvote cigaret na fronti (Proctor 1996, 1451–2), in tudi do prepovedi kajenja na delovnem mestu (kjer so vsaj do vojne večinoma delali moški zaradi idealizacije vloge ženske kot matere).

Taborišča in tudi ponovna vzpostavitev getov lahko tudi analiziramo prek koncepta panoptikona. 21. septembra 1939 je Reinhard Heydrich (šef Gestapo-a) razglasil, da je treba vse Jude na Poljskem zapreti v geta (Davies 2010, 166). Gre za kvadriljiranje prostora, nadzor nad telesi, nadzor nad obnašanjem, nemožnost identificiranja oblasti, ki ima svoj učinek ravno zaradi arhitekturne ureditve; vse to lahko označimo za učinke oblasti, ki je nevidna. Samonormaliziranje in samodiscipliniranje je zaradi arhitekture imelo velik pomen v življenju vseh populacij in posameznikov, ki so bili prek vednosti označeni za manjvredne.

Biooblast, skupaj z anatomo-politiko in biopolitiko nemške populacije, pa je zelo vidna na celotnem področju seksualnosti, ki je bilo izrazito regulirano v nacistični Nemčiji. Prostitutke so bile najprej izključene iz družbe, potem pa, ko se je s podporo vednosti izoblikovala nova racionalnost oblasti (zaradi vojne, natalitete, ideje o potrebah »pravega« moškega), so bile hierarhično vključene v družbo. Produktivnost in tudi zaviranje na področju seksualnosti je

⁴⁶ Kot podoben primer, kjer gre hkrati tudi za javni spektakel lahko omenimo čiščenje knjižnic (*Bücherverbrennungen*), ki je dosegel vrhunec 10. maja 1933. Takrat so v več kot dvajsetih univerzitetnih mest v Nemčiji sežgali vse knjige, ki niso ustrezale nacizmu (Mitrović 1998, 393–4).

vidno - nikoli ni na delu zgolj ena racionalnost - najprej so izključevali, potem pa hierarhično vključevali prostitutke.

Lahko se ozremo tudi na področje biopolitične smrti, saj je veliko ljudi, ki niso bili umorjeni - ne kasneje v taboriščih kot tudi ne tekom programa T-4. Veliko je bilo steriliziranih in tako mrtvih v biopolitičnem smislu - niso mogli več ustvariti življenja. Njihova seksualnost se je regulirala in omejevala ravno zaradi tega, da bi se omogočil prostor za biopolitično regulacijo in omogočanje življenja pravim pripadnikom nemške populacije.

Že same klasifikacije, kdo je Nemec/Nemka in kdo je Jud/Judinja, nikakor niso bile objektivne. Največja ironija je v tem, da so, kljub veliki prepletenosti oblast-vednost znotraj nacističnega dispozitiva, vse te klasifikacije padle v vodo, ko so Juda/Judinjo definirali prek izpovedovanja vere - judaizma. Tako tudi zgodbe nacističnih znanstvenikov o tem, da gre pri njih zgolj za objektivne rezultate merjenj, analiz znotraj biologije, medicine, evgenike, ne držijo. Prepletenost kulture in biologije je bila v nacističnem dispozitivu vedno prisotna. Kot pravi Balibar (1991, 23–4) - moderni antisemitizem, ki je svoje jasne obrise dobil z vzponom nacizma, je že bil primer neo-rasizma. Ni možno strogo ločiti med biologijo in kulturo.

Program *Lebensborn* je tipičen primer biopolitike in anatomo-politike. Biopolitika ter krepitev življenja pravih pripadnikov nemške populacije sta kulminirali v programu *Lebensborn*. Načrtno oplojevanje žensk, kontrola rojstev, skrb za otroke, skrb za matere in tudi razvoj novih potencialnih tehnik, ki bi omogočile množično razmnoževanje v primeru pomanjkanja zdravih, čistih moških (pripadnikov SS-a), lahko identificiramo kot cilje, ki so jih različne prakse znotraj tega programa poskušale uresničiti.

Tisti, ki so delali na pomembnih delovnih mestih in so trpeli za kakšno od »dednih« bolezni, ki so jo želeli s programom T-4 izkoreniniti, so še vedno lahko delali. Za njih odločitev, ki jo je Hitler izdal ob napadu na Poljsko, ni veljala. Vidimo, da je bila prisotna tudi ekonomska racionalnost, oziroma kalkuliranje s stroški. Iz telesa so izčrpali delo in uporabnost - tipičen primer disciplinarne oblasti, ki je skupaj z biopolitično regulacijo populacij tvorila jedro nacističnega dispozitiva.

Kratka sinteza ugotovitev analize dela nacističnega dispozitiva prinaša podobne ugotovitve, kot jih je, sicer brez podrobne analize, izrazil že Foucault (2003, 259–60): nacizem je vedno združeval suvereno pravico do ubijanja in neverjetno obsedenost z regulacijo bioloških procesov, ki pa vedno vključuje tudi discipliniranje posameznega telesa.

7 JUDI, KOT OBJEKTI AMBIVALENTNIH IN NASPROTUJOČIH SI PRAKS ZNOTRAJ NACISTIČNEGA DISPOZITIVA

Namen tega dela diplomske naloge je prikazati še dve praksi znotraj nacističnega dispozitiva: dvoumen položaj argentinskih Judov v času nacizma ter dvoumen položaj Judov in *Mischling*-ov v *Wehrmachtu*. Ti dve praksi še dodatno razbijejo in razrahljajo predstavo o nacizmu, ki je imel zgolj en cilj – pobiti vse, ki ne pripadajo arijski rasi.

7.1 Argentinski Judi

Argentina je bila ena izmed mnogih držav, ki so omejile ali celo prepovedale vstop Judov, ki so bežali pred nacizmom v Evropi. Po drugi strani je v Evropi, ki jo je takrat dodobra obvladovala nacistična morilska industrija, ostalo nekaj sto Judov, ki so bili iz Argentine. Zelo paradoksalno se je celo sam Joachim von Ribbentrop, ki je bil velik sovražnik Judov, na vse načine trudil, da bi se argentinski Judi spravili na varno (Goñi 2006, 63).

Von Ribbentrop je imel največ težav z Himmlerjem. Ta ni želel, da bi se katerikoli Jud izognil »končni rešitvi«. Zagata je nastala, ko argentinski diplomati niso pomagali argentinskim Judom pri pobegu iz Evrope. Nemci so celo pripravili spisek Judov, ki so živeli v Grčiji, na Nizozemskem in v drugih državah - vse s ciljem, da olajšajo delo argentinskim diplomatom. Marca leta 1943 je Nemčija podala prošnjo za izselitev Judov argentinskemu predstavniku v Berlinu, vendar Argentina argentinskih Judov ni želela prevzeti. Eberhard von Thadden,

diplomat v Eichmannovem uradu, ki je bil zadolžen za judovske zadeve, je povedal, da je nemogoče, da v Grčiji ostane šest Judov po tem, ko so vse ostale že pobili in poslali v taborišča (Goñi 2006, 64–5). Ribbentrop je poskusil Himmlerja zmehčati, saj je bilo Judov iz Argentine zelo malo, Argentina pa je v vojni ostala nevtralna. Vendar je bilo vse to nekoliko zaman. Argentina namreč ni bila zainteresirana za reševanje svojih državljanov. Podatek, da je v Krakovu poleti leta 1943 še vedno živelo 59 argentinskih Judov⁴⁷ (Goñi 2006, 63–5), govori v prid temu, da so znotraj nacizma dejansko obstajale heterogenost in različne racionalnosti.

Na dejstvo, da je bil nacistični dispozitiv zelo heterogen in da znotraj njega ni obstajala zgolj ena racionalnost (iztrebiti vse Jude), kaže še ena, v Nemčiji obstoječa praksa. Praksa plačevanja Judov za izhod iz Nemčije in tudi ideja, da se »tuji« Judi menjajo za nemške državljane zaprte v tujih deželah, je popolnoma v nasprotju z »glavnim« ciljem nacizma - iztrebljenje vseh Judov. Plačevanje odkupnin, plačevanje za izhod iz Nemčije, je bila razširjena praksa. Bogatim Judom so za izhodna dovoljenja naložili visoke cene ali pa so od njihovih bogatih sorodnikov zahtevali, da plačajo visoke vsote denarja, če želijo, da se njihovi sorodniki izognejo smrti. Denar je bil vedno nakazan na bančne račune v »nevtralnih« državah: Argentini, Portugalski ali Švici⁴⁸ (Goñi 2006, 69–70).

7.2 Položaj Judov in *Mischling*-ov v *Wehrmachtu*

V drugi svetovni vojni je več tisoč Judov in več deset tisoč pol ali četrt-Judov (*Mischlinge*) služilo v *Wehrmachtu*. Nekateri so imeli celo zelo visoke pozicije v vojaški hierarhiji (Rigg 2009, ix). Vsaj do konca leta 1941 je bilo veliko *Mischling*-ov, ki so bili rekrutirani v *Wehrmacht*. Ker so s tem dobili tudi obeležje, da pripadajo arijski rasi, je to pomenilo tudi možen vzpon v vojaški hierarhiji in napredovanje v karieri. Kljub temu, da so za nacistične *Mischlinge* bili krvni greh (Rigg 2009, 9), vidimo, da je bil njihov položaj protisloven in nam takšna nova odkritja omogočajo misliti protislovnosti samega nacističnega dispozitiva.

⁴⁷ Vedeti je treba, da je do poletja 1943 poljska judovska skupnost bila že popolnoma iztrebljena in uničena (Goñi 2006, 65)

⁴⁸ Taborišče Bergen-Belsen je bilo zgrajeno z namenom, da se v njem zbirajo Judi, ki bodo preživeli »končno rešitev«. Tudi Himmler in Eichmann, ki sta nesporno bili dve osebi, ki sta poosebljali uničenje Judov, sta bila še vedno naklonjena tej praksi, ki je prinašala finančno korist nacistom v času vojne (Goñi 2006, 69–70).

Nürnberški rasni zakoni, ki so bili sprejeti 15. septembra 1935, ter Uredba, sprejeta 14. novembra 1935, so določali različne kategorije ljudi: Nemec, Jud, pol-Jud, četrt-Jud. Razlikovanje med Nemci in ostalimi je imelo osnovo v biologiji in tudi v družbenih praksah. »Biološki« Nemci, ki so prakticirali judaizem, so bili obravnavani kot »biološki« Judi. Nürnberški rasni zakoni so podeljevali pravice Nemcem, ki so pripadali *Volk*-u in so imeli nemško kri. Judi in *Mischlinge* privilegijev, ki jih je s seboj prineslo nemško državljanstvo, niso imeli; vendar se ne sme spregledati 7. člena Prve uredbe Zakona o državljanstvu, v katerem je bilo določeno, da Hitler lahko »arijanizira« Jude ali *Mischlinge*⁴⁹ (Rigg 2009, 11–13, Reichstag 1935c, Prva uredba Zakona o državljanstvu, 7. čl.).

Še ena zagata nastopi, ko se primerjajo nürnberški rasni zakoni in *Halakah* (rabinski zakoni). Nürnberški rasni zakoni določajo, da so rasno čisti Judi tisti, ki prakticirajo judaizem. Po tem kriteriju, ker je večina *Mischling*-ov bila kristjanov, veliko ljudi iz kategorije *Mischlinge* ne more spadati v kategorijo (pol ali četrt) Judov. Zaradi tega so bili vedno upoštevani tudi predhodne generacije določene družine. *Halakah* določa, da je mater tista, ki je kriterij za narodno, etnično pripadnost. Če je mati Judinja, potem je Jud tudi otrok. Tako veliko ljudi, ki so bili v kategoriji *Mischlinge*, ker jim je zgolj mater bila Judinja, oče pa kristjan, pade v kategorijo »čistih« Judov (Rigg 2009, 13).

Hitler je aprila 1940 zahteval, da se pol ali četrt-Judi odpustijo iz *Wehrmachta*. Nacisti niso želeli nobenih komplikacij zaradi dvojnih standardov; niso želeli ščititi člane družin *Mischling*-ov, ki so se borili na Poljskem. Vendar so nekateri ostali v službi v *Wehrmachtu*, drugi pa so uspešno prikrili svoje poreklo in jih niso vrgli ven iz vojske. Tisti, ki so bili do takrat nagrajeni z različnimi medaljami, so lahko prosili Hitlerja, da se jih ne odpusti iz vojske - večina jih je ostala v *Wehrmachtu*. Po drugi strani je bil postopek zgolj formalen - od pol Judov in četrt-Judov so zahtevali, da podpišejo, da niso Judi. Za *Mischlinge* to ni bila ovira, saj sami sebe niso razumeli kot Jude (Rigg 2009, 17–18).

⁴⁹ Nacisti so šli še dlje; obstajala je razlika v klasifikaciji Judov v Nemčiji in na Poljskem ali v Sovjetski zvezi. Namreč, tisti, ki so bili v Nemčiji označeni za *Mischlinge* so na Poljskem ali v Sovjetski zvezi bili označeni za čiste Jude. Razlika je bila v tem, da Judi na Poljskem ali v Sovjetski zvezi niso imeli niti malo arijske krvi. Na okupiranih območjih ni bilo razlike med »čistim biološkim« Judom in med pol-Judom (ali četrt-Judom). Vsi so bili namenjeni v koncentracijska taborišča (Rigg 2009, 16).

8 ZAKLJUČEK

»Toga dana mi ćemo reći paklu: »Jesi li se napunio«?

A pakao će odgovoriti: »Ima li još«?»⁵⁰

Meša Selimović, *Derviš i smrt* (1983, 437).

Vednost, ki je bila producirana kot opora izvajanju oblasti, ni bila končni kriterij za izključevanje, hierarhično vključevanje ali ubijanje ljudi. Vednost je bila na koncu zapisana v normativne akte - tipičen primer so nürnberški zakoni. Razvoj vednosti (biologije, medicine, psihiatrije) sam po sebi ni zadostoval za izključevanje ljudi in za množično ubijanje. Kriterij za to, kdo je Judinja/Jud - pripadnost judaizmu - je bil popolnoma »neznanstven«. Zaradi tega je vedno vprašljivo, do katere mere je produkcija specifičnih vednosti zadostna za materializiranje praks in tehnik oblasti. Pravo je služilo za opravičevanje praks in tehnik oblasti, ki naj bi se s produkcijo vednosti prikazale kot objektivne in nujne za zaščito pravega dela nemške populacije⁵¹.

Nacizem se ne more zvesti zgolj na »pravico nad življenjem in smrtjo« (Foucault 2010, 130), na pravico, da se nekoga ubije. Nacizem, kot dispozitiv oblasti, je deloval na veliko bolj subtilen in kompleksen način. Različne prakse in tehnike oblasti, kot so program *Lebenborn*, spodbujanje rojstev, dvoumen položaj prostitucije, vprašljiv položaj ideala (nuklearne) družine, govorijo o mnogoterih in heterogenih praksah, ki niso imele za cilj nekoga ubiti.

⁵⁰ »Tega dne mi bomo rekli peklu: »Si se napolnil«? Pekel bo odgovoril: »Jih je še kaj«?».

⁵¹ Kot je bilo predstavljeno že na začetku analize, je jasno, da je bila produkcija vednosti že veliko pred pojavom nacizma osredotočena na človeka. Zaradi tega se specifične vednosti kot so medicina, biologija, statistika pojavijo dosti pred nacizmom.

Ravno tako ni smiselno govoriti o tem, da je nacizem temeljil zgolj na rasizmu. Poleg rasizma je bil namreč vedno prisoten tudi seksizem, zaradi česar je nacizem potrebno misliti skupaj s seksizmom. Moški, ki so bili pripadniki nižjih ras in so bili zaprti v delavna taborišča, so, kot smo videli, imeli na voljo seksualni užitek, ki so jim ga nudile prostitutke.

Izključevanje iz družbe je potekalo vseskozi, vendar se je treba zavedati, da so bili izključeni tudi nepravilni pripadniki nemške populacije. Izključevanje, prakse sterilizacije in na koncu tudi množični genocid nad nepravilnimi pripadniki nemške populacije kažejo na to, da zatiranje ni veljalo zgolj za druge rase, temveč se je morala notranje očistiti tudi nemška populacija. V ta namen je bil izveden program T-4.

Nemalokrat so različne prakse vsebovale ekonomsko komponento⁵². Stroški določenih praks so se znašli znotraj nacističnega dispozitiva. Zaradi tega se nacizem ne da reducirati na zgolj eno racionalnost. Ljudje, ki so bili prek produkcije specifičnih vednosti označeni za »mentalno bolne«, so ostali na svojih položajih tudi v času izvajanja programa T-4, če so zadostili kriteriju, da delujejo na pomembnih delovnih mestih v institucijah. Po drugi strani vsekakor drži teza, da je jedro nacizma tvorila obsedenost z regulacijo bioloških procesov. Program T-4 nam razkriva še bistveno več. Določene prakse, ki so bile do neke mere podprte z vednostjo, so temeljile tudi na odločitvi zgolj enega človeka, ki je potem zagnala celotno industrijo ubijanja ljudi⁵³.

V diplomskem delu je nacizem analiziran drugače. Analiza je temeljila na Foucaultovem konceptualnem aparatu. Posledično so tudi ugotovitve analize drugačne od običajnih. Nacizem prepustiti zgolj linearnemu zgodovinopisju je problematično, saj se tako se izbrišejo in zameglijo vse razlike, ki so obstajale znotraj nacizma. Z genealoško analizo nacizma se razkrijejo tudi vprašanja glede današnjih biopolitičnih praks regulacije človeške rase. Pri tem mislim predvsem na program *Lebensborn* in raziskovanja možnosti umetne oploditve. Vleči

⁵² Finančna korist v času vojne je bila tudi ena izmed racionalnosti, ki je obstajala znotraj nacističnega dispozitiva. Zaradi tega so premožne Jude pošiljali v taborišče Bergen-Belsen. Denar je še kako dobro prišel nacistični vojaški industriji (Goñi 2006, 69–70).

⁵³ Zaradi omejenosti raziskave cilj diplomskega dela ni bil da se identificira strategija nacističnega dispozitiva. Za kaj podobnega je potrebno izvesti bistveno bolj poglobljeno genealoško analizo.

linearno povezanost med takšnimi praksami je nesmiselno, poleg tega pa tudi ne odgovarja metodološkemu izhodišču diplomske naloge. Vprašanje pa je, do katere mere se lahko in ali se lahko popolnoma znebimo praks, ki nimajo korenine v nacističnem dispozitivu, vendar so vsekakor sestavljale del nacističnega dispozitiva.

Nacizem nikakor ni združeval homogenih praks in tehnik oblasti. Za intelegibilnost nacizma je nujno misliti njegovo heterogenost in kompleksnost. To je bil tudi cilj analize, preko katere so se odprla še marsikatera vprašanja - na primer: kaj se je dogajalo v raziskovalnih centrih, kjer so prek znanstvenih metod poskušali kreirati resnice o človeku; kakšna je bila vloga velekapitala v pomaganju znanstvenih raziskav; do kakšne mere so nacistični znanstveniki po vojni uvedli inovacije v ZDA in v Sovjetski zvezi, do katerih ne bi prišlo če bi nacizem ne bil obseden z regulacijo bioloških procesov - o katerih bo govora (mogoče) kdaj drugič.

Za konec dodajmo še to, da analiza predstavlja kritiko nacizma in kritiko novega modusa oblasti, ki se je skozi desetletja spreminjal, vendar je marsikatera njegova praksa še danes prisotna v še bolj izpopolnjeni obliki.

9 LITERATURA

1. Adorno, Theodoro, Else Frenkel-Brunsvik, Daniel J. Levinson in Sanford R. Nevitt. 1950. *The Authoritarian Personality*. New York: Harper and Row.
2. Agamben, Giorgio. 2006. *Homo sacer: Suverena moć i goli život*. Zagreb: Multimedijalni institut.
3. Annas J. George. 2009. The Legacy of the Nuremburg Doctors' Trial to American Bioethics and Human Rights. *MINN. J.L. SCI. & TECH.* 10 (1): 19–40.
4. Arendt, Hannah. 2003. *Izvori totalitarizma*. Ljubljana: Študentska založba.
5. Armstrong, David. 1997. Foucault and the sociology of health and illness: a prismatic reading. V *Foucault, Health and Medicine*, ur. Alan Petersen in Robin Bunton, 15–30. London, New York: Routledge.
6. Badiou, Alain. 2005. *20. stoletje*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
7. Balibar, Etienne. 1991. Is there a Neo-Racism? V *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, ur. Etienne Balibar in Immanuel Wallerstein, 17–28. London, New York: Verso.
8. Bergmann, Jerry. 2011. Lebensborn: Breeding Better Nazis by Darwin. *Creation Research Society* 16 (2): 1–4.

9. Biblija.net. 2009. *Evangelij po Mateju 27, 25*. Dostopno prek: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=mt+27%2C+25&id13=1&pos=0&set=2&l=sl> (5. november 2013).
10. Bock, Gisela. 1994. Antinatalism, Maternity and Paternity in National Socialist Racism. V *Nazism and German Society, 1933–1945*, ur. David F. Crew, 110–140. London, New York: Routledge.
11. Crew, F. David. 1994. General Introduction. V *Nazism and German Society, 1933–1945*, ur. David F. Crew, 1–39. London, New York: Routledge.
12. David P. Henry, Fleischhacker Jochen in Charlotte Höhn. 1988. Abortion and eugenics in Nazi Germany. *Population and Development Review* 14 (1): 81–112.
13. Davies, Peter. 2010. *Nevarna razmerja: kolaboracija in druga svetovna vojna*. Ljubljana: Modrijan.
14. Deleuze, Gilles. 1977. *Desire and Pleasure*. Dostopno prek: <http://www.artdes.monash.edu.au/globe/delfou.html> (20. junij 2014).
15. Dežulović, Boris. 2013. Nije važan Šimunić: Što je s 30.000 ljudi koji su salutirali zajedno s njim? *Jutarnji list*, 20. november. Dostopno prek: <http://www.jutarnji.hr/boris-dezulovic-10-heroja-i-jedan-glupan/1141171/> (20. maj 2014).
16. Dolar, Mladen. 1991. Spremnna beseda. V *Vednost – Olast – Subjekt*, Michel Foucault, VII–XXXV. Ljubljana: Krt.
17. --- 2010. *Kralju odsekati glavo: Foucaultova dediščina*. Ljubljana: Krtina.
18. Dunstan, Simon in Gerard Williams. 2012. *Sivi vuk: bekstvo Adolfa Hitlera*. Podgorica: OKTOIH.
19. Foucault, Michel. 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings*. New York: Pantheon Books.

20. --- 1984. Nietzsche, Genealogy, History. V *The Foucault Reader*, ur. Paul Rabinow, 76–100. New York: Pantheon, 1984.
21. --- 1991. *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt.
22. --- 1995. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.
23. --- 2000. *Zgodovina seksualnosti: volja do znanja*. Ljubljana: Škuc.
24. --- 2003. *Society Must be Defended: Lectures at The College de France 1975–76*. New York: Picador.
25. --- 2004. *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
26. --- 2007a. *Življenje in prakse svobode: izbrani spisi*. Ljubljana: Založba ZRC.
27. --- 2007b. *Security, Territory, Population: Lectures at The College de France 1977–78*. Basongstoke: Palgrave Macmillan.
28. --- 2010. *Zgodovina seksualnosti*. Ljubljana: ŠKUC.
29. --- 2011. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
30. Gastaldo, Denise. 1997. Is health education good for you? Re-thinking health education through the concept of bio-power. V *Foucault, Health and Medicine*, ur. Alan Petersen in Robin Bunton, 113–133. London, New York: Routledge
31. Goñi, Uki. 2006. *Resnična ODESSA*. Mengeš: Ciceron.
32. Grodin, Michael in Goerge Annas. 2007. Physicians and torture: lessons from the Nazi doctors. *International Review of the Red Cross* 89 (867): 635–654.
33. Gupta, Charu. 1991. Politics of Gender: Women in Nazi Germany. *Economic and Political Weekly* 26 (17): 40–48.

34. Hardt, Michael in Antonio Negri. 2010. *Skupno: onkraj javnega in privatnega*. Ljubljana: Študentska založba.
35. Heinemann D. Elizabeth. 2002. Sexuality and Nazism: The Doubly Unspeakable? *Journal of the History of Sexuality* 11 (1/2, Special Issue: Sexuality and German Fascism): 22–66.
36. Hillel, Marc in Clarissa Henry. 1976. *V imenu rase*. Ljubljana: Borec.
37. Hinz-Wessels, Annette, Petra Fushs, Gerrit Hohendorfer in Maïke Rotzoll. 2005. Zur bürokratischen Abwicklung eines Massenmords: Die „Euthanasie“-Aktion im Spiegel neuer Dokumente. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 53 (1): 79–108.
38. Hobsbawm J. E. Eric. 2000. *Čas skrajnosti: svetovna zgodovina 1914–1991*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
39. Holocaust Encyclopedia. 2013. *Antisemitism in History: Racial Antisemitism, 1875–1945*. Dostopno prek: <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007171> (17. maj 2014).
40. Kelly, M. G. Mark. 2010. International Biopolitics: Foucault, Globalization and Imperialism. *Theoria* 57(123): 1–26.
41. Kühl, Stefan. 1994. *The Nazi Connection: Eugenics, American Racism, and German National Socialism*. Oxford, New York: Oxford University Press.
42. Lenin, Iljič Vladimir. 1946. *Imperializem kot najvišji stadij kapitalizma*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
43. Lukšič, Igor in Andrej Kurnik. 2000. *Hegemonija in oblast: Gramsci in Foucault*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

44. Madley, Benjamin. 2005. From Africa to Auschwitz: How German South West Africa Incubated Ideas and Methods Adopted and Developed by the Nazis in Eastern Europe. *European History Quarterly* 35 (3): 429–64.
45. Mastnak, Tomaž. 2014. Fašisti v Ukrajini. *Dnevnik*, 19. marec. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/mnenja/kolumne/fasisti-v-ukrajini> (20. maj 2014).
46. Mazower, Mark. 2002. *Temna celina: dvajseto stoletje v Evropi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
47. --- 2011. *Mračni kontinent: Evropa u dvadesetom veku*. Beograd: Arhipelag.
48. Mitrović, Andrej. 1998. *Vreme netrpeljivih: politička istorija velikih država Evrope 1919–1939*. Podgorica: CID.
49. --- 2011. *Angažovano i lepo: umetnost u razdoblju svetskih ratova 1914–1945*. Beograd: Zavod za udžbenike.
50. Mosse L. George. 1996. *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*. New York, Oxford: Oxford University Press.
51. Osborne, Thomas. 1997. Of health and statecraft. V *Foucault, Health and Medicine*, ur. Alan Petersen in Robin Bunton, 173–188. London, New York: Routledge.
52. Pavlović, Vukašin. 2012. *Politička moć*. Beograd: Zavod za udžbenike.
53. Pohl, Dietrich. 2010. The Holocaust and the concentration camps. V *Concentration Camps in Nazi Germany: The new Histories*, ur. Jane Caplan in Nikolaus Wachsmann, 149–166. London, New York: Routledge.
54. Poster, Mark. 1984. *Foucault, Marxism and History: Mode of Production Versus Mode of Information*. Cambridge: Polity Press.

55. Proctor, N. Robert. 1996. The anti-tobacco campaign of the Nazis: a little known aspect of public health in Germany, 1933–45. *British Medical Journal* (313):1450–53.
56. Reichstag. 1935a. *Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre*, sprejet 15. septembra 1935. Dostopno prek: <http://www.documentarchiv.de/ns/nbgesetze01.html> (15. junij 2014).
57. --- 1935b. *Reichsbürgergesetz*, sprejet 15. septembra 1935. Dostopno prek: <http://www.documentarchiv.de/ns/nbgesetze02.html> (15. junij 2014).
58. --- 1935c. *Erste Verordnung zum Reichbürgergesetz*, sprejet 14. novembra 1935. Dostopno prek: <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/reichsbuerger35-v1.htm> (15. junij 2014).
59. Rigg, Bryan Mark. 2009 *Lives of Hitlers Jewish Soldiers*. Lawrence: University Press of Kansas.
60. Selimović, Meša. 1983. *Derviš i smrt*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
61. Shirer Lawrence, William. 1962. *Vzpon in propad tretjega rajha*. Ljubljana: Glavni odbor Prešernove družbe.
62. Smrke, Marjan. 2000. *Svetovne religije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
63. Thompson V. Larry. 1971. Lebensborn and the Eugenics Policy of the Reichsführer - SS. *Central European History* 4 (1): 54–77 .
64. Timm F. Annette. 2002. Sex with a Purpose: Prostitution, Venereal Disease and Militarized Masculinity in the Third Reich. *Journal of the History of Sexuality* 11 (1/2, Special Issue: Sexuality and German Fascism): 223–55.
65. Torrey, E Fuller in Robert H. Yolken 2009. Psychiatric Genocide: Nazi Attempts to Eradicate Schizophrenia. *Shizofrenia Bulletin* 36 (1): 26–32.

66. 20th Century History. 2014. *The Nuremberg Laws of 1935*. Dostopno prek:
<http://history1900s.about.com/od/1930s/a/Nuremberg-Laws.htm> (20. junij 2014).